

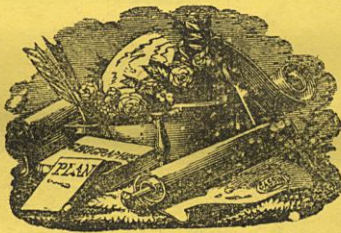

Suomen

Maatiede.

Toinen painos.

17.

13

Shannon

M. A. T. & Co.

Printed and Published

A. G. Hallitus

Suomen Maatiede.

Suomentanut G. C.

Toinen korjailtu ja lisätty painos.

Turussa,

G. W. Wilénin ja Kumpp. kirjapainossa,

1871.

Suomen Suuriruhtinaamaa.

6,835 (= 3,280 Suomen) neliö-penikulmaa; 1,746,000 asukasta,
255 neliö-penikulman alalla.

Nimi, asema ja rajat. Suomenmaan ruotsalainen nimi, Finland, arwellaan alkuausa merkittewän samaa kuin sen suomala-
lainen nimiki, nimittäin suo-maata. Suomen mannermaa on 59° 48' ja 70° 6' wälillä pohjais leweyttä ja 38° 10' ja 50° 25' wälillä itäis pituutta. Pohjaisimmasta päästä, jossa Sko-
rajoki ja Tenojoki yhtywät toisiinsa, 4 penikulmaa Jäämerestä,
on eteläisimpään nenään, Hankoniemeen (Hangöudd), 155 (= 108 Suomen) penikulmaa. Pišin wäli lännestä itäänpäin on noin 80 (= 57 Suomen) penikulmaa. Pohjainen raja on Norjaa wasten, pitkin Tenojokea ja wähän matkaa Lapintuntu-
reja; lännessä on rajana Ruotsinmaa, pitkin Muonion ja Tor-
nion jokia, sekä Pohjanlahti ja Raumanmeri; lounassa Itämeri (Saksanmeri); etelässä Suomenlahti ja idässä Wenäjänmaa ja Norja. Wenäjän puolisella rajalla owat maakunnat: Inferin-
maa, Nunuksenmaa ja Arkankelinmaa.

Maan-laatu. Suomi on wälimaana Skandinawian wuori-
maan ja Wenäjän tasamaan wälillä ja maa on enimmiten epä-
tasaisista. Kukkuloita ja alankoja waihettelee yhä koko maassa,
jonka wuoksi waan harwakselta isompia tasankoja löytyy. Laa-
jin tasanko on Pohjanmaan rantamaa. Järwet, suot ja rämeet
ottawat suuren osan maata. Yleensä näyttää maa siltä kuin
olisi se muinais aikoina ollut meren pohjana, jonka yli wesi on
tulwainnut ja johon se on jättänyt kiwiä ja maata. Niin laa-
jassa maassa, kuin Suomesja, on kuitenkin arwaten suuri erotus
maanlaadussa. Lapinmaa ja pohjaisen Pohjanmaan sisemmät
osat, jossa toisinaan maanjärähyksiäki on hawaittu, owat kor-

keimmat osat koko maassa ja ikään kuin vähäinen vuorimaa, jossa vuorotellen on vuoria ja särkkiä, hietakankaita, soita, rämeitä ja järviä. Eteläisen Pohjanmaan sisemmissä osissa on matalampia vuoria, mutta koko Pohjanmaan rantamaa on alhaisista matala-kukkulaisista tasamaata, jonka pohjainen osa on laihyläistä hietamaata, mutta eteläinen wiljavaa saviperäistä maata. Lounais osa (länsi Satakunta, Warfinais Suomi, Uusimaa ja etelä Häme) on kukkulaisista, mutta kukkulain välissä on aukeita wiljavia laaksoja. Kaakkois osassa (etelä Karjalassa) ovat laakset ahtaammalla ja maan laatu on paikoin liian hietaista ja kivi-peräistä, paikoin liejusavista. Suomen sisemmissä osissa (pohjainen Karjala, Sawonmaa, pohjainen Häme ja koillinen Satakunta) on paljo suurempia ja pienempiä järviä, soita ja rämeitä, toisin paikoin kankaita, kivi-peräistä maata ja vuoria; mutta ei suinkaan wiljawaakaan maata puutu. Koko Suomenmaan pinnasta, $76\frac{1}{4}$ milj. tynnyrin alaa, on $7\frac{1}{4}$ milj. järviä, $7\frac{3}{4}$ milj. vuoria, $25\frac{1}{4}$ milj. soita ja rämeitä sekä 32 milj. ylhäisiä metsä- ja huhtamaita, mutta ainoastaan 1 milj. tynn. alaa peltoa ja 3 milj. niittua*). Ei siis wiljelysmaata puutu, waikka waan toinen puoli olisi kelpaawata.

Sisempi ylämaa on korkeutensa juhteen, merenpinnasta lukein, hywin erilainen. Enontekisten kirkko esim. seisoo 1,475 jalan korkeudella; toiset paikat ovat sen siaan waan 200 jalan korkeisia. Maa matalenee vähitellen läntiseen rantaan päin, joka ylehenä on alhaisista ja aawaa, mutta laskeupi jyrkkänä mereen eteläisellä rannalla, jolla puolen onki paljo maahan tun-

*) Maan laatu eri lääneissä, arwiolta lasken. Suuruus on laskettu suomalaisissa tynnyrin-aloissa.

	Järviä.	Vuoria.	Soita, rämeitä.	Ylhäistä metsämaata.	Peltoa ja Niittua.
Dulun lään.	3,342,000	2,970,000	16,019,000	10,448,000	93,000 700,000
Waaajan l.	221,000	775,000	2,958,000	3,940,000	93,000 450,000
Turun l.	125,000	937,000	654,000	2,946,000	197,000 580,000
Uudenmaan l.	99,000	466,000	143,000	1,550,000	100,000 250,000
Wiiipurin l.	2,040,000	637,000	1,794,000	3,582,000	180,000 450,000
Kuopion l.	382,000	834,000	2,620,000	4,750,000	76,000 255,000
Mikkelin l.	864,000	386,000	725,000	2,650,000	74,000 175,000
Hämeen l.	244,000	675,000	405,000	2,137,000	107,000 255,000
Summa	7,257,000	7,680,000	25,318,000	32,003,000	920,000 3,115,000

leuvia merenlahkia, mereen pistäviä niemen-soikaleita ja wuoren-neniä sekä laajoja saaristoja. Paitoin läntiselläki rannalla on saaristoja, niinkuin Pohjanlahden joukimmassa paikassa, (meren)Kurkussa. Pitkin koko rantaa hawaitaan alinomainen maatuminen, joka tekee monenlaisia wastuksia siellä olewain kaupunkien satamille. Tämä maan kohoaminen tekee etelä osassa 2 jalkaa 100:ssä wuodessa, mutta nousee pitkin Pohjanmaan rantaa 4:jään ja 5:teenki jalkaan.

Wuoriselänteet. Wuoria on tosin paljon, mutta yleensä owat ne matalia. Korkeimmat kukkulat owat Lapintuntureissa Lapinmaassa, niinkuin tuo yksinäinen Peltoivi (2,245 Suomen jalkaa korkea), Dunastunturi (2,124 jalkaa) ja Teristunturi (2,200 jalkaa). Korkeimmat kukkulat, paitfi Lapin kukkuloita, owat koillis Pohjanmaalla (Kuusamon ja Hyrysalmen pitäjissä), joissa niiden korkeus on 1,100:sta 1,600 jalkaan. Wuoriselänteet owat korkeimmat maan pohjais ja koillis osissa (päälle 1000 jalkaa), mutta matalenewat tullessansa etelää ja länttä kohden (3—400 j.). Ne owat wäliin kaitaisia ja jyrkkiä, wäliin laajoja hietanummia ja kankaita; muutamain paikoin kaswawat ne metsää, toisin paitoin on niissä järwiä; wälistä katkeawat peräti ja muuttuwat perätysten juoksewiin kukkuloihin. — Pääwuorenselkä on Maanselkä. Se lähtee Skandinawian wuorista itään päin pitkin Norjan rajaa ja kulkee sitte Suolaselän eli Saariselän nimellä Lapinmaan läpi Takkunaoiwiiin, jossa se tekee polwen etelää kohden ja juoksee itäisen Lapinmaan ja koillis Pohjanmaan läpi, sitten enimmiten pitkin Wenäjän rajaa, sifsi kuin se Miinalan wuorissa kääntyy kaakkoa kohden Wenäjänmaahan. Paitfi tätä kulkewat seuraawat isommat harjanteet Suomen läpi: 1) Dunasfelänne lähtee Maanselästä etelää päin Pohjanlahden pohjaisimpaan rantaan. 2) Suomenselkä erkane Maanselästä Miinalassa ja kulkee länttä ja lounaa kohden sifsi kun se matalana juoksee Sidebyyn niemeen; tämä selkä erottaa Pohjanmaan Karjalasta, Sawosta, Hämeestä ja Satakunnasta. 3) Salpaus-selänne lähtee ulkopuolelta Suomea Maanselällä olewasta Lieksan wuorisolmusta Karjalaan, jossa se ensin kulkee etelää ja sitte luodetta kohden Joensuuun kaupunkia päin, jossa

se kääntyy etelään lähellä Laatokan luoteista rantaa, jossa se, kulkeisiansa länttä kohden ja sillä matkalla muutamain paikoin katkaistuna pohjaisesta päin juoksewilta wesiltä, menee etelä Sawon ja Hämeen sekä keskisen Satakunnan läpitse Pohjanlahteen etelä puolella Porja. 4) Kainun-selänne lähtee Maanselästä lounaa kohden, katkeaa Dulun-joesa ja yhtyy Suomenselkään. 5) Satakunnan-selänne lähtee Karwian kulkuloilta Suomenselästä etelää kohden, lewenee kolkkoihin Pohjankankaasen ja Hämeenkankaasen ja menee Kokemäenjokea päin. 6) Hatara-selänne alkaa Satakunnanselänteestä kaakkoa kohden itä Satakunnan läpi, Tampereen siwutse Hämeesen, monin paikoin katkenneena pohjais puolelta juoksewissa wesisä. 7) Hämeen-selänne lähtee Suomenselästä Soinin wuorilta etelää kohden, pitkin Satakunnan ja Hämeen rajaa ja sitte Hämeen läpi, pitkin Päijänteen läntistä rantaa, ja yhtyy Kärkölän wuorilla Salpausselänteeseen. 8) Sawon-selänne eroopi Mäkiöisten wuorilla Suomenselästä, kulkee länsi Sawon läpi ja yhtyy Salpausselänteeseen länsi puolella Lappeenrantaa. 9) Karjalan-selänne lähtee Suomenselästä etelää ja kaakkoa kohden luoteisen Sawon läpi keskiseen Karjalaan, jossa se, Joensuun itä puolella, yhtyy Salpausselänteeseen. 10) Pohjan-selänne lähtee Salpausselänteestä etelä Hämeessä lounaa kohden läntisen Uudenmaan läpi Tammissaareen päin ja juoksee Hantoniemeen.

Edellä mainitut selänteet jakawat maan luonnollisesti seuraawiin wieruihin: 1) pohjainen ja koillinen wieru, Jäämerta ja Wienan merta päin, sisältää Maanselän pohjais ja itä puolella olevat osat Lapinmaata ja Pohjanmaata; 2) luoteinen wieru, Pohjanlahden pohjais osaa päin, sisältää etelä Lapinmaan ja melkein koko Pohjanmaan; 3) lounainen wieru, Rauman merta ja Itämerta päin, sisältää länsi Hämeen, Satakunnan ja Waršinais Suomen; 4) etelä wieru, Suomenlahtea päin, sisältää itä Hämeen, Uudenmaan ja etelä Karjalan; 5) kaakkoinen wieru, Laatokan ja Äänisen (Onegan) järwiä päin, sisältää Sawon ja suurimman osan Karjalaa.

Wedet. Niitä on Suomessa paljon. Mämaan wesisä on se merkittäwää, että iso joukko niitä jaksottain yhtyy suureksi

weijistöksi, josta wesi wirtawana juoksee alamaahan, jota vastaan alamaan wedet ei yhdy toisiinsa, waan juoksewat kufin jokilaaksoansa.

1) Pohjainen ja koillinen wieru. Maanselästä juoksee pitkin Norjan rajaa Skefkenjoki, joka edempänä kutsutaan Inarinjoksi ja viimein Tenojoksi, johon yhtyy Utsjoki ja Pulmajoki maan pohjaisimmasta Pulmajaur (1) *) nimisestä järwestä, jonka jälkeen Tenojoki menee Suomen rajan yli ja Norjassa laskee Tenovuonoon. Suurin järwi on Inarinjärwi (5), johon Swalajoki laskee ja josta Watsjoki juoksee poikki Suomen rajan Waranginwuonoon.

2) Luoteinen wieru. Koltajaur-järwestä, jossa Suomen, Ruotsin ja Norjan rajat käywät yhteen, juoksee rajajoki Kōnkōmä, joka sitten Muonionjoen nimellä yhtyy Ruotsista tulewaan Tornionjokeen, joka 16 penikulman matkalla on rajana Ruotsia vastaan. — Kemijoki, Suomen suurimpia jokia, lähtee Tal-kunaowista ja saatuaansa Kittisenjoen yhteyteensä, juoksee Kemijärwen läpi ja saapi sitten vielä Dunasjoen lisäksensä. — Dulunjoki, kauppatienä tärkein maan joista. Se tulee Niskakosken kautta Dulunjärwestä (31), johon pohjais-Suomen ylängön wedet kahdelta päähaaralta laskevat: a) Kianto-laakson haara pohjaisesta ja b) Sotkamo-laakson haara idästä, jonka wesi Ummakosken kautta Rajaenin lähellä laskee Dulunjärween. 10 penikulman matkallansa Niskakoskesta mereen estää Dulunjokea useat kosket, joista Pyhäkoski Muhoksen pitäjässä on suurin ja waarallisin. — Siikajoki, kowattulwalla ja jäiden lähdeissä tunnettu kowin rajuwirtaiseksi. — Pyhäjoki Pyhäjärwestä (150). — Uhtawänjoki Limonlähteestä Suomenselällä, juoksee Uvajärwen, Lappajärwen ja Ewijärwen läpi. — Lapuanjoki Kuortaneen järwistä. — Kyröjoki, suurin etelä Pohjanmaalla (30 penikulmaa); nimitetään yläpäässänsä Kanhajoksi, sitten Ilmajoksi.

3) Lounainen wieru. Karwianjoki. — Kokemäenjoki, ritaslohista ja sioista, purkaa wedet suuresta Kokemäen weijöstöstä,

*) Numero sulkuin sisällä järwen nimen perässä on sama numero, jolla mainittu järwi on merkitty wuonna 1861 annetuissa Suomenmaan kartassa Gylbenillä.

jonka laueus sijältää Suomen ylämaan länsi osan (länsi Hämeen ja itäisen Satakunnan). Ne monet tähän kuuluvaiset vedet jakautuvat kolmeen päähaaraan: läntinen, pohjainen ja itäinen haara. Päävedet on pohjaisella haaralla, joka alkaa edellä mainitusta **Uwonlähteestä**, josta se juoksee etelään päin, lewenee moniksi suuremmoisiksi järviksi, niinkuin **Utsärinselkä** (104) ja **Toiwesi** (103). Saatuansa **Ujämewesiä** **Pihlajaweden** ja **Keurun** (105) wesistä laskee wesi **Nuoweteen** ja siitä **Muroleenkoskea** **Näsjärween** (100) sekä **Tammerkoskea** (61 jalan pudokkeella $1\frac{1}{4}$ wirstan matkalla) **Pyhäjärween**, **Pirkkalassa**. Tähän järween tulee etelästä päin itäinen päähaara, jossa on monta haaraa: a) **Längelmä-haara**, johon se suuri **Längelmäwesi** (107) kuuluu, joka alusta on ollut yhdessä **Pelkänenweden** (109) kanssa, mutta jolla nyt on suurempi juoksu **Kaiwannon kanavan** kautta **Moinesen** (110), joka laskee **Mallasweteen** (111), johon myös **Pelkänenwesi** **Kostion wirran** kautta juoksee. b) **Hanhonhaara** alkaa **Padasjoelta** **Lummeneen järwestä** (68) ja kulkee **Wesijaon** (117) sekä **Lammin** ja **Hanhon järvien läpi** edellä mainittuun **Mallasweteen**, joka sitten **Walkiakoskea** laskee **Nautunselkään**. c) **Wanajan-haara** alkaa **Ujikkalassa**, lewenee **Pääjärweksi** **Lammin** pitäjässä ja saatuansa **Janakkalassa** lännestä päin **Ujämewettä** **Lopenjärwestä** (120), kulkee **luodetta** **Kohden** **Wanajan läpi**, **Hämeenlinnan** siwu, **Wanajaweteen** (113) ja siitä edellä mainittuun **Nautunselkään**. Siitä juoksee wesi **Kuokkalan** **Koskea**, **Lempäälässä**, ja **Wesilahden järvien läpi** **Pyhäjärween**, etelä puolella **Tamperetta**. Pohjaisen ja itäisen haaran tässä yhtyneet vedet laskevat **Nokiwirtaa** **Kuloweteen**, johon pohjaisesta päin läntinen haara tahti **Kyrön-haara** tulee, jossa **Kyrösjärwi** (97) laskee wetenä 73:n jalan korkuista **Kyröskoskea**. **Kulowedestä** juoksee wesi **Nautaweteen** (96) ja sitten **Wammaskoskea** **Liekoweteen** **Tyrwään** pitäjässä, josta **Kokemäenjoki** saapi alkunsa. Saatuansa **Loimijoen** etelä-puolelta **Ujämewettä**, laskee se **Kiettareen koskea** alas **Satakunnan** alamaahan ja purkaa wettänsä 5 suulla alapuolella **Poria**. — **Urajoki**, **puhdassantapohjaisesta** **Pyhäjärwestä** (140) **Uraassa**. — **Urajoki**, Suomen historiassa mainittawin joki, juoksee **Turun kaupungin läpi**.

4. Etelä wieru. Wanta- eli Helsinginjoki lähellä Helsingiä. Kymijoki purkaa sen suuren wesiistön, joka lewenee Suomen ylämaan kessi-osassa. Sen pää-haara alkaa Suomenselältä ja juoksee pohjaiseen Hämeenmaahan, jossa haara saatuansa wähitellen lisä-wesiä, lewenee muikku-rikkaaksi Keiteleeksi (77) Wiitasaaresja. Tästä etelää kohden Laukaan pitäjään juoksewa wesi, joka lännestä päin saapi lisäwettä Saarijärwen-haarasta (75—72) ja idästäpäin Tarwalan koskea tulewasta Nautalamminhaarasta (81—86), laskee suurta Kuhankoskea Leppäweteen (70), ja siitä Haapakoskea Pääjanteesen (67), joka on 12 Suomen penik. pitkä, 3 lewä. Pääjanteesen juoksee paljo wesiä: lännestä päin wälewä ja kirkas-wesinen Urrakoski, joka tulee edellä mainitusta Hämeenselänteellä olewasta Wesiäjoesta (117), josta wesi siis juoksee kahtaalle; — eteläpuolesta Wäälksenjoki Wesijärwestä (66); — itäpuolesta Lainiowirta, joka juoksuputtaa Syymän-haaran wettä Ryywedeestä (89), Puulawedeestä (90) ja Jääsjärwestä. Sitten lähtee wesi Pääjanteen kaakkoispuolesta Kalkkisen-koskea Ruotsalaisenjärween (65), josta Kymijoki alkaa, joka juostessansa kaakkoa ja etelää kohden pauhaa Syrängönkoskena lähellä Heinolaa ja, saatuansa lisä-wedeiksi pohjaisestapäin Mäntyharjun-haaran (91, 92), Keltunkoskessa katkaisee Salpauselänteen, jonka jälkeen se juoksee Uudenmaan alankon läpi, tekee Anjalan pudokkeen ja jataupi Wedenjokamassa kahdeksi haaraksi, jotka sulkewat Pyhtään saaren, ja purkaa wettänsä Suomenlahteen 5 suuhaaralla, joista itäisin on mainittawa siinä olewan Korriakosken pudokkeen wuoksi. — Rajajoki, wanha raja Wenäjän ja Ruotsin välillä (w. 1323—1617), niinkuin nytkin Wenäjän ja Suomen välillä.

5. Kaakkoisen wieru. Itä Suomen ylängön (Sawon ja Karjalan) suuren wesiistön sydännä on tuo suuri Saima, joka on monien, salmilla ja koskilla toisihinsa yhtyneitten järwien ja wesiien yhteinen nimi. Pää-haaran eli Pieliš-haaran lähteet owat lähellä Miinalaa Wenäjänmaassa, mutta se tulee, juostuansa 12 penikulmaa, Suomenmaahan koilliseen Karjalaan, jossa se lewiää isoksi Pielišjärweksi (47), josta Pielišjoki, katkaistuansa Karjalanselänteen, juoksee Pyhäselkään, jota, yhdessä Ori-

weden kanssa, kutsutaan koillisiksi Saimaksi (42). Läntinen eli Kallaweden-haara alkaa pohjaisessa Savossa, jossa useampia pienempiä wesiä kokoutuu Poroweteen Sijalnessa ja juoksevat siitä etelää kohden Onkiweteen (54) ja siitä Kallaweteen (53). Kallawesi, saatuaan koillisesta päin Nilfän-haaran lisäweden (57—59), joka Jännewirrasa kattaisee Karjalanselänten, juoksee Huutosjalmea Koirusweteen ja siitä Konnuskoskea Unnukfaweteen ja wihdoin Warkauskoskea Äimäsweteen, jota yhdessä Joutsenweden, Haukiveden ja moniain muiden järwien kanssa kutsutaan Enonwedeksi eli luoteiseksi Saimaksi. Koillisesta Saimasta, johon suuren Höytiäisen (46) kirkas wesi nyhyjään Kanawan kautta suoraan juoksee, lähtee länttä kohden Oriwirta, joka siis yhdistää Saiman koilliset ja luoteiset wedet. Tämä yhdistynyt wesijoukko juoksee Sawonlinnan siwu Pihlajaweteen, jota yhdessä itäisemmän Puruweden kanssa kutsutaan keski Saimaksi, josta Puumalan salmi kulkee saariseen etelä Saimaan. Sen eteläisimmästä selästä, Lapwedeestä, lähtee Wuoksenjoki (133) kaakkoa kohden ja laskee, kappaleen matkaa siitä, alas Salpaus-selännettä Imatran koskena, joka on jaloin koski Suomessa (139 jalan lewyinen, 114 jalan korkoinen 6:den wirstan matkalla). Wuoksenjoki juoksee sitte alamaan läpi 15 penikulman pituisena, etelään päin selkävänä kaarena, leweten sillä matkalla moniin suuriin selkihin, ja laskee wetensä Laatokan suureen järween 2 suuhaaralla lähellä Kätkisalmea. — Jänisjoki eli Leskelänjoki juoksee Jänisjärwen (127) läpi Laatokkaan.

Suomenmaan wedet eivät ole juuri sopiwia weneenkululle, kun niissä on paljo koskia ja pudokkeita. Sentähden onki koskein perkaufjilla ja kanawillaki koettu poistaa tätä wastusta ja niinmuodoin auttaa kulkua maan sisemmissä osissa. Monille järwille on kaimettu sopiwampi suu, joten wesi niissä on alennut ja awaroita, weden wallassa olleita maita saatu wiljeltäwiksi. Merkkillisimpiä kanawia owat: Pohjanmaalla Ämmän kanawa, joka kulkee Ämmän pudokkeen siwua Rajaanin joesa ja awaa niintawoin weneille kulun Dulunjärwen ja idästäpäin siihen juoksewain wesien välillä; Satakunnassa Kaitwanto, joka kattaisee Kangasalan harjun ja yhdistää Längelmäweden ja Roineen;

Muroleen ja Kuoffalan kanavat; Savossa Taipaleen ja Ronnuffen eli Barkauksen kanava ja sulku-laitos sekä kanava- ja sulku-laitokset Kallaveden pohjais puolella, kulun edistämiseksi maakunnan etelä ja pohjais osain välillä; Karjalassa Kanava Höytiäisestä Pyhäselkään ja Kiviniemen-kanava Vuoksesta Suwanto-järveen, joten Vuoksi lyhyempää tietä pääsee Laatokkaan. Etunenään on kuitenkin Saiman-kanava pantama, joka kulkee Salpausselänteen (Saiman rantaselänteen) poikki ja aukaisee (syyskuun 7:stä päivästä w. 1856) suoran kulun Saimasta (Lappeenrannan itäpuolella) Wiipurinlahteen. On myös tuumailtu yhdistää kanavilla Päijänteen westistö Saiman westistön ja Pohjanlahdenki kanssa.

Ilman-ala, tuotteet ja elinkeinot. Samoin kuin muissaki maan-nawan läheisissä maisissa on Suomesfaki talwet pitkät ja kovat (toisinaan — 40°), kesät usein hywin lämpimät (toisinaan päälle + 30°). Soiden kuiwaamisella ja wilja-maiden laajentamisella on ilman-ala tosin paljon lauhunut; mutta pitkät, kylmät ja kuiwat kewäät, niinkuin ne tavallisesti owattin, ja yöhallat kesä-aikoinaki pilaawat usein kylwöt, warsinki suo-mailla. Ylehenpä taidettanee sanoa että 5 vuonna 1 vuosi antaa hyvän sadon, 3 keskikertaisen ja 1 on katowuosi. — Maan suuren awaruuden vuoksi on arwaten suuri erotus ilman-alassa eri paikoilla. Etelä puolessa on pisin päivä ja pisin yö, kumpikin 18½ tunnin pituinen, mutta Enontekiäisissä 1:n kuukauden ja Utsjoella 2:n kuukauden pituinen. Etelä puolessa luetaan talwi kestävän 5—6 kuukautta, mutta pohjais puolessa 8—9 kuukautta. Vuoden keski-lämmin on etelä puolessa (Turussa) + 4½° paikoilla, mutta pohjaisessa (Enontekisissä) — 2½° paikoilla. Erotus ilman-alassa on myös suuri saman leveys-asteen eri paikoilla, jos ne owat rantamaita, jossa itse maa on alhaisempaa ja enemmän wiljeltyä, taikka jos ne owat ylhäisempiä, järwijä ja soisia sisäkaita. Ilma on ylehenpä puhdas ja raitis. Suuremmat yhteiset kulkutaudit owat tavallisesti olleet katowuotten ja siitä seuraawan sopiwan ja terveellisen ruuan puutteen waijuttamat.

Pää-elinkeino on maanwiljelys, jota harjotetaan pohjaiseen

päin Inarinjärven etelä rannalle asti. Maanviljelyksellä on kuitenkin monet esteet ja vastukset: maanlaatu, kansakunnalliset seikat, kansan kiinteä pysyminen vanhoissa tawoissansa, taidon ja rahan puute. Laidon puutetta on koetettu auttaa maanviljelysseuroilla ja kokouksilla, sekä rahan puutetta hypoteeki-yhdistyksellä. Maanviljelyksen edistymistä estää myös se seikka että wero on melkein yksinään maanviljelyksen niukoilla ja että se on epätasaisesti jaettu eri maatiluksille. Sopiwin maanviljelykseen on kuitenkin lounais osa: Waršinais Suomi ja Uusimaa ja monet niiden edustalla olewat saaret, Hämeenmaan, Satakunnan ja Pohjanmaan etelä osat. Suomen pohjaiset ja itäiset osat owat täynnä soita ja newoja tahti kiviiperäistä maata ja hietakankaita, joissa waan harwassa kaswaa mäntyjä ja kanerwia. Suuria suo-maita on viimeisinä aikoina tyhöttämällä tehty wiljawiksi pelloiksi ja niituiksi. Suon-wiljeleminen, jota erinomattain Pohjanmaalla on toimitettu, on ylehenkä Suomessa enenemään päin. Itäpuolisten osain kiviiperäinen maa tekee että Suomalaisten wanhin tapa höhystää maata, nimittäin tuo metsiä häwittäwä ja maata uuttawa tahti laihduttawa kaskenpolttaminen wieläki on tawallinen. Enimmin kylwetään ruiista (ruiin-kylwö loppuu Sodankylässä ja Muonionniskassa, 67° ylempänä); pohjaisessa osassa kylwetään enimmin ohraa, ja paikottain ei muuta kuin ohraa; etelä osassa menestyy nisu; kauraa ja tattaria wiljellään enimmin kaakkois osassa. Waikka maan parempi tahti huonompi laatu tekee suuren erotuksen ja waikka harwassa järjellissellä tawalla maata wiljellään, taidettanee laskea keskimäärin, koko maassa tynnyrin-alalta peltoa saatawan 5 tynnyriä jywiä ja 6 tynnyriä perunoita. Wuotinen wiljan tulo luetaan tekewän noin 2 milj. tynn. ruiita, 1 milj. t. ohria, 900,000 t. kauraja, 18,000 t. nisuja, 50,000 t. herneitä ja, ilman sitä, sekä-wiljaa ja tattaria*).

*) Lässä seuraava keski-lasku wuotten 1845—1855 jywäntulosta kuskaki läänissä:

	Tynnyriä ruiita.	Ohria.	Kauraja.	Nisuja.	Tattareja ja sekä-wiljaa.	Herneitä.
Dulun lään.	112,000	190,000	7,000			
Baasan I.	375,000	255,000	59,000			
Turun I.	390,000	122,000	169,000	10,000		23,000
Hudenmaan I.	233,000	26,000	84,000	5,000	3,000	7,000
Wilipurin I.	244,000	75,000	321,000	500	12,000	
Kuopion I.	325,000	222,000	70,000		?	
Mikkelin I.	217,000	91,000	127,000		?	
Hämeen I.	199,000	59,000	64,000	1,500		18,000
Summa	1,905,000	1,040,000	901,000			

Jos tästä siemenjyvät, noin 750,000 t:riä otetaan pois, jääpi noin 3,300,000 t:riä jällelle. Suomenmaan väestön vuositarpeen saattaa laskea 4,500,000 tynnyrin paitoille, paitsi mitä menee eläimille ja wäkewain juotawien valmistamiseen. Tämän jyvänpuutteen siaan wiljellään kuitenkin muita ruoka-aineita. On sellaisiaki paitkakuntia, jossa kansa ei syö puhdasta leipää, waiikka ei katowuosikaan ole, waan sekottaa jauhoihin petäjän kuorta, jauhettuja eli surwottuja olkia ja muita aineita. Perunat owat jyvänpuutteen suurin täyte. Niitä wiljellään yleensä, enimmin lounais osassa. Niiden tulo on tietämätön (kukaties 3 milj. t:riä), ja 3 tynnyriä perunoita arwellaan wastaawan 1 tynn. jywiä. Wiljellään muitaki ruokakasveja, niinkuin herneitä (mutt'ei Dulun läänissä), papuja ja nauriita (enimmin itä osassa). — Niituista ollaan huolimattomat ja jätetään yleensä hoidotta; senpä mukaan onki heinäntulo. Wiimeisinä vuosina owat kuitenkin talonpojatti, warfinki lounais osassa, wähän ruwenneet niittuja wiljelemään. — Bellawa, parasta keski Hämeessä, tulee jo keski Pohjanmaalla karkeaa; hamppu kaswaa pohjaisempanaki; humalaa kaswatetaan enimmin Uudellamaalla; siellä täällä kaswattaa talonpoikainen kansa tupakkia, tawallisesti waan omaksi tarpeeksi. Ilman-ala tosin on suurena wastuksena puutarhan-hoidossa; saattaisi se kuitenkin olla paremmalla kannalla kun se on; sillä tuskin muuta kaswatetaan kun kyöki-kaswia, paitsi moniain paitoin etelä osassa. Wiina- ja karwa-marjat kypsywät Dulun läänissäki; omenat ja kirsiät eiwät kypsy usein keski Pohjanmaallakaan; kriikunat, puuperunat ja luumut eiwät juuri menesty Uttamaata pohjaisempana. Hedelmäpuiden puutteen täyttäwät monet marjalajit, enimmiten pohjais puoleessa, niinkuin muuramet (lakat, hillat) pohjaisimpana, ja sitten järjestään kaswaa puoloja, mustikoita, mesimarjoja (maamuuramia), waaramia, mansikoita ja m. — Metsät owat suuresta arwosta. Plankkuin ja lautain valmistaminen on monin paitoin talonpoikain tärkeimpiä sitw-elatuskeinoja. Sahoja on myös paljon rakennettu, suurimmat maan itä puolella. Moniain paitoin (sisemmällä Pohjanmaalla) on terwanpoltto

Nämät tulot, werrattuina tuloihin 20 vuotta tätä ennen, osottawat jywäntulon lisääneeksi kolmannen osan.

pää-elatuskeino. Arvoisimmat puu-lajit ovat koivu, kuusi ja peltäjä, joita kasvaa koko Suomessa. Samoten kasvaa myös kätälä, leppä, paju, haapa, tuomi, pihlaja ja halawa; harvemmassa niinipuu, waahtera, jalawa eli kynneppää (keski Pohjanmaalla), pähkinäpuu, vrapihlaja, saarni, tammi (enimmin etelä rannalla), lehtikuusi (kaakkois osassa). Oikeata metsänhoitoa ei ole vielä ollut Suomessa, mutta sen tarpeellisuus rupeaa yhä enemmän tuntumaan; sillä rantamailla on jo metsän puute 10—20 penikulman lewyiseltä, ja sisemmissä maan osissa hämitetään yhä taidottomasti metsiä, jotka ovat suuresta arvosta ei waan tuotettensa wuoksi, mutta myös sen wuoksi että suojelewat maan joutumasta kasvamattomaksi. Metstistänsä woipi tosin talonpoika valmistaa taikelaista kalua, jolla saapi hyvän rahatulon, mutta kun maan sisemmistä osista matkat ovat pitkät rantaan kaupunkeihin, hinta ei juuri nouse päälle weto-palkan. — Karjaa pidetään sekä sen annin että maan hoidon tähden ja on sängen arwoisa elatuskeino. Waikka karjaa yleensä hoidetaan huolettomasti ja harwassa on paremman-laatuisia eläimiä, on karjan-antia kuitenkin ei waan tarpeeksi asti mutta paljo kaupakkin. Arwoisin on sarmikarjan hoito. Hewoiset ovat pieniä, mutta kestäviä; parhaimmat ovat itä-osassa, jossa niitä parahiten hoidetaan. Lampaat ovat enemmiten wanhaa huonoa laatuansa ja karhea-willaisia. Lisäksi mainittakoon wuohia, sikoja ja koiria. Lapinmaan arwoisin eläin on poro, joita myös on metsissä omassa wallassansa, kesuttomina (peuroja *).

*) (w. 1855)

	Hewoimia.	Nauta-eläimiä.	Lampaita.	Sikoja.	Wuohia.	Poroja.
Dulun lään.	19,000	97,000	88,000	4,000	50	20,000
Waasan l.	53,000	176,000	190,000	28,000	2,000	
Turun l.	39,000	157,000	180,000	26,000	6,000	
Uudenmaan l.	24,000	81,000	74,000	20,000	1,600	
Wiipurin l.	37,000	121,000	80,000	39,000	200	
Kuopion l.	37,000	119,000	61,000	33,000	1,000	
Mikkelin l.	25,000	115,000	55,000	34,000	1,300	
Hämeen l.	29,000	99,000	163,000	20,000	6,000	

Summa 263,000 965,000 891,000 205,000 18,000 20,000

Näistä laskuista, werrattuina laskuihin 30 vuotta fitä ennen, hawaitsee hewosten ja elukain enenneen $\frac{2}{3}$ osaa (67—68 prof.), mutta

Sen erinomaisin ruoka on peuranjäkälä, josta, samotentun kangasjäkälästäkin, on viime vuosina ruwettu valmistamaan terveellistä katovuoden leipää. Ujjo-lintuja on yleiseen: kanoja, kyyhkyisiä ja hanhia. Mesikäishoito on waan eteläisimmässä osassa tawallista, jossa myös silkkiäisiä (silkki-matoja) on saatu menestymään (ilman silkkiäis-puutta). — Kalastaminen on suuresta arwosta meren, järwejn ja jokejn rannoilla asuville, ja paikoin se on saaristolaiusten ainoa elatuskeino. Meriwesissä on silakan ja pohjaisissa joissa lohjen pyhytö erinomaisin. Muita tawallisia kaloja on ahwen, lahna, hauki, kaha, made, muikku, nahkainen, kouri, siika, ankerias (airokas) j. m. Krapuja ei ole Pohjanmaan eteläisimpiä wesiä pohjaisempaan. — Metsästäminen ei ole hyödyttömtä maan pohjaisissa ja sisemmissä osissa. Metsän elämiä, moniaat arwoisia nahkansa tähden, mainittakoon majawa (harwasassa), karhu, orawa, hirwi (yhä harwemmassa), jänäs, kärppä, ahma, naali, ilwes, kettu (repo; mustia on harwasassa), susi. Nämät tekewät usein suuria wahingoita karjalle. Kesjuttomia lintuja mainittakoon kotka, haukka, kurki, teeri, metsä, joutsen, haaha (pohjaisessa) j. m. wesi- ja metsälintuja. Saaristolaiset pyhätävät hylkeitä, joka on waiwaloista ja waarallista, mutta toisinaan hywin hyötyisää. — Wuorityöhön on viime

lammasten waan $\frac{1}{3}$ osan (36 prof.). Wuotten 1850 ja 1855 välillä hawaitaan poroin luku wähenneen 10,000; nyt luetaan niitä olewan 27,700. — Woin-saalis lehmältä ei ole yhtä suuri kaikin paikoin. Pohjaisessa puoleessa Suomea on se noin 5 leiwiskää, mutta keskisuwun jälkeen koko Suomessa arwattanee se waan 3:meen leiwiskään lehmältä. Ruotsissa luetaan saatawan lehmästä 2 leiwiskää woita ja 2 leiwiskää juustoa, mutta etelä Tanskassa 5—7 leiwiskää woita ja 6—9 leiwiskää juustoa.

Uleensä luetaan Euroopassa 1 hewoinen 12 ihmistä kohden ja 1 nauta-eläin 3 ihmistä kohden. Kun siis Suomessa sanotaan olewan 1 hewonen 6—7 ihmistä kohden ja 1 nauta-eläin 2 ihmistä kohden, niin ei eläinten luku ole vähäinen tahj riittämätön, kun waan tulo ei olisi niin huono, johon on syytä eläinten huono hoito ja siitä seuraawa huonompi laatu. — Suomessa on 53 lammasta 100 ihmistä kohden, Ruotsissa 47, Tanskassa 91, Ranskassa 110, Englannissa 177, Mecklenburgissa 277, ja ilman sitä on wllansaanti joka lampaasta paljon suurempi kun Suomessa.

wuosina ryhdytty suuremmalla toimella *). Kivikunta on yleensä köyhää; enimmin löytyy rautaa, jota saadaan sekä wuori-kaiwan-
noista (joita on 25—30, useimmat läntisellä Uudellamaalla ja
Warfinais Suomen itäisessä osassa) että järivistä ja soista (mel-
kein yleensä). Wuosittain tuodaan kuitenkin vielä paljo rauta-
malmia Ruotista. Waskea (kuparia) kaiwetaan läntisellä Uudel-
lamaalla ja Karjalassa. Runsaasti on sitä Pitkärannan seuduilla,
Saatokan koillis rannalla, jossa myös löytyy tinaa. Kalliita
metalleja on myös tavattu hiukan; mutta niitä ei ole otettu
walmistaaksensa, kun se ei ole näyttänyt maksawan waiwaansa.
Kivenlaatuja on graniiti niminen (harmaa kiwi) tavallisinta
(monenkarwaista). Marmoria, wajanssi-sawea ja fältspattia ta-
wataan enimmiten kaakkois Karjalassa; liuska-, tahko- ja myl-
lynkiwiä, sawenwalajan sawea, punamultaa löytyy monin pai-

*) Se antoi 15 vuotta tätä ennen työtä 4,000:lle hengelle, jotka
oliwat wuoriherran kästhyläisiä, ja sen liikkeelle panema rahajumma
laskettiin 3¼ milj. markkaan. Wuonna 1862 teki metallitehdasten tuote-
arwo 6¼ milj. markkaa.

Wuonna 1638 oli Suomessa 2 masuunia ja 2 rautapruukia
(Rustio ja Antskog) 4:llä kankirauta- ja 2 kimpurauta-wasarella;
mutta vuonna 1748 luettiin 10 hyttyä ja masuunia, 15 rautapruukia
18:llä kankirauta-, 7:llä kimpurauta- ja 1 pelliwasarella. Wuonna
1809 oli 10 masuunia, 25 kankirauta- ja 14 kimpurautawasaraa; ei
yhtään rautakaiwantoa silloin vielä ollut Suomessa; järwimalmia käy-
tettiin ainoastaan Suwan (Millsäsfä) ja Östermyhran prunkeissa.
Wuonna 1840 oli etuoikeutettuna 18 masuunia (keskimäärin useam-
pana vuonna tuottiwat ne 18,000 kippuntaa harakorantaa ja waletuita
kaluja), 23 rautapruukia 26:llä kankirauta-wasarella, etuoikeutetut
walmistamaan 15,000 kippuntaa kankirautaa, sekä 25:llä naula- ja
kimpurauta-wasarella. Wuonna 1860 oli työssä 16 masuunia (niiden
joukossa 8 ainoastaan wuorimalmia warten), jotka tuottiwat
90,000 kippuntaa harakorantaa ja waletuita kaluja, 27 kankirauta-wa-
saraa ja 16 sulatuslaitosta, jotka walmistiwat 56,000 kippuntaa kanki-
rautaa, sekä 27 kimpurauta- ja 41 naula-wasaraa; 20 rautamal-
suonta oli työn alla. — Prunkeissa käytetyistä malmista on noin 12
prosenttia suomalmia, 69 pr. järwimalmia, 12 pr. Suomen wuori-
malmia ja 8 pr. Ruotsin wuorimalmia. — Waskea walmistetaan Fiska-
risa noin 200 ja Pitkärannossa 1000 kippuntaa. — Tinaa walmistet-
tiin 55 kippuntaa vuonna 1860, mutta 193 kippuntaa vuonna 1862.

foin, samoin myös kalffia (erinomattain pitkin eteläisen ranta-
maan läntistä osaa).

Talonpoikainen kansa on monin paikoin ahkera koti-teollisuudessaan. He valmistavat vaatteita, kaikenlaisia talontarpeita, pelto-aseita j. n. e., ei waan omaksi tarpeekseen, mutta myös kaupaksi, niin kuin kudottuja ja neulottuja kankaita, puuastioita j. n. e. Turun ja Borin tienoilla kudotaan paljo pumpuli-kankaita. Käsi-alat ovat kuitenkin huonommanpuolista, ja siihen on suurena syynä se että käydään käsin monenlaisiin askaroitsemisiin. Suomalaiset, kuin ovat yleensä käsistään tekewää kansaa, pystyisivät kyllä sekä uusia käsitöitä toimittamaan, joita siis pitäisi kansalle hankkia, että siivemmästi ja taidollisemmasti valmistamaan tavallisia käsialojansa. Käsi-töiden paneminen paremmalle kannalle on tuiki suuresta arvosta, kun Suomen talonpojat, talvi-ajan 6:nä, 7:nä kuukautena, eivät voi ryhtyä maanviljelykseen. Käsi-ammatteja tosin on monenlaisia, mutta niiden teokset eivät kaupungeisfakaan osota suurta taidollisuutta. Suurempaa vapautta elatuskeinoissa ja liikkeessä ammattifuntain ja muiden samallaisten estetten siaan olisi toivottava. Tässä kohden on viimeis vuosina muutamia parannuksia tehty, mutta paljon on vielä tehtävänä. — Tehdasliike on edistymistä päin, mutta vielä alhaisella kannalla; sillä ei ole ollut halua suuriin hankkeisiin eikä suurin yhdyiskunnittain toimittamaan mitä vähillä rahoilla ei saada toimitetuksi. Päälliseksi raaka-aineetki ovat ulkomaalta tuotawat. Useimmat tehtaot ovat vähämääisiä ja kun ovat suositut korkeilla tullitaksioilla, taitawat ne korottaa teostensa hintaa, eikä ole siis pakotetut parantamaan niitä *). Suurin

*) Tehdasliikkeen olewan enenemässä hawaitsee siitä että
Wronna 1805 oli 53 tehdasta:

"	1843	"	90	"	niissä 1,700 työmiestä;	teosten arwo	
						2,200,000	m.
"	1845	"	103	"	"	2,058	"
"	1847	"	118	"	"	2,234	"
"	1849	"	128	"	"	2,588	"
"	1851	"	148	"	"	3,364	"
"	1855	"	171	"	"	3,419	"
"	1857	"	200	"	"	4,996	"
						7,500,000	"

tehdas-laitos on pumpulitehdas Tampereella ja sitä lähin on mainittava 4 muuta pumpulitehdasta (Turun ja Waasan sekä Jorssan ja Wiksbergin Hämeen läänissä), 2 soferitehdasta (Töhlön lähellä Helsingiä ja Uuran Turussa), 2 werkatehdasta (Viitosisa liki Turkua ja Jokioisissa Hämeen läänissä), 9 tupakkitehdasta (2 Helsingissä, 4 Turussa, 1 Uudestakaupungissa, 1 Roffolassa ja 1 Pietarsaarella), 2 paperitehdasta (Tampereella ja Terwakoskella Hämeen läänissä), 1 lasitehdas (Nuutajärvi Hämeen läänissä), 1 saipua- ja kynttilätehdas (Wiipurissa), 1 wajanssitehdas (Suotniemi Wiipurin läänissä) sekä vielä 1 kruutitehdas (Östermyyrassa Ilmajoen pitäjässä Waasan lääninä) ja metallein valmistus-laitokset. — Kauppa ja liike maan sisemisissä osissa on vähäinen, mutta monet höyry-laiwat kulkewat kuitenkin pitkin koko Suomen rantaa ja höyry-laiwan kulku on toimeen pantu Saiman wesissä, Päijänteesä ja järwillä Tampereen seuduilla. Rautatie kulkee Helsingistä Hämeenlinnaan sekä Riihimäen pysäyspaikalta Pietariin. — Ulkomaan kauppa on melkoinen ja laaja sekä näyttää vuosittain enentywän*). Erinomaissimmat wienti-tawarat owat metsäntuotteita, niinkuin plankkuja ja lautoja (Porista ja Wiipurista), potaska, pifeä, termaa (Pohjanmaalta), puu-astioita (Uudesta- ja Rauman kaupungeista)

joista tässä mainittakoon: (1857)

Pumpulitehtaita	1,900,000	markkaa.
Karwarintehtaita	270,000	"
Wajanssi-, saakeli- ja m. t.	80,000	"
Lasitehtaita	352,000	"
Werkatehtaita	328,000	"
Korttitehtaita	44,000	"
Kynttilä-, saipua-, soopa-	324,000	"
Kone-pajastoja	268,000	"
Öljy-myyllyjä	48,000	"
Paperitehtaita	428,000	"
Soferitehtaita	440,000	"
Tupakki-, nuusku-teht.	1,312,000	"
Ajokalu-teht.	96,000	"

*) 1841 vuoden wienti tefi 9,900,000 m., tuonti 20,000,000 m.
 1852 " " 10,100,000 " " 26,800,000 "
 1862 " " 35,100,000 " " 57,300,000 "

ja halkoja eteläisiltä rantamailta); karjan-antimia, niinkuin elävää karjaa, voita, lihaa, vuotia ja talia; kalaa, hylkeen rasvaa, turkki-nahkoja, jyvää j. n. e. Ulkomailta tuodaan jyvää, krynnejä, juoloja, metallia ja metalli-teoksia, kalaa, mauksia ja hedelmiä, kahwia, teetä, soferia, wiinejä, paineita, apteekin-aineita, nahkaa, silkki-, pumpuli- ja willa-kankaita j. m. Kauppa-tavaran kuljettamisella (rahvilla) saadaan kanssa hyvät voitot. Wientitawaran arwo on viimeisinä vuosina keskimäärin laskettu 27 milj. markkaan sekä tuontitawaran arwo, ynnä rahtivoiton ja tuontitullin kanssa, 52 milj. markkaan. Suomen kauppalainasto on joltisen suuri, nimittäin 500 isompaa alusta 80,000 lästitulwulla ja 1,100 vähempää alusta 50,000 lästillä; 78 höyryalusta, jotka enimmiten kulkewat oman maan wesiä, mutta muutamatsat myös menewät ulkomaan satamoihin*). Sähkölennätin

*) Ratkaus tawarain vaihetukseen muiden maiden kanssa ofottaa oman maan tarvetten laadun ja sen elinkeino-ahkeruuden tilan. Vuosina 1860—1862 oli erinomaisimpain wientitawarain keski-arwo seuraawa: puu-tawara ja puu-kalut tekivät 9½ milj. markkaa, terwa 3½ milj., woi 3 milj., metallit 2½ milj., hakwot 1½ milj., kankaat 1½ milj., kalat 1½ milj., jyvät 914 tuhatta, elukat 647 t., liha 240 t., j. n. e. Mitä erittäin tulee metsäntuotteisiin, oli palkkeja enimmän wiety Oulusta 3,295 kappaletta, Porista 1,701, Wiipurista 3,990; parruja Porista 22,329 kappaletta, Raumalta 22,290, Turusta 10,842, Ahwenamaalta 49,131, Wiipurista 1,937; terwaa Torniossa 3,600 tynnyriä, Oulusta 65,000, Raahesta 4,000, Kokkolasta 22,500, Pietarisaaresta 16,500, Uudesta Kaarlepyystä 11,000, Waasasta 18,000, Kasikisista 1,000, Ristiinasta 36,000, Porista 3,200, Raumalta 977; pifeä Oulusta 1,468 triä, Uudesta Kaarlepyystä 732; potaska Raahesta 6,330 leiwiskää, Kokkolasta 2,650, Waasasta 3,850, Ristiinasta 2,320, Turusta 996; plankkua, lautoja ja soiroja Oulusta 17,500 tonttia, Pietarisaaresta 6,400, Uudesta Kaarlepyystä 4,000, Waasasta 6,200, Ristiinasta 19,100, Porista 65,000, Raumalta 102,000 tonttia, Uudestakaupungista 452,000, Turusta 22,400, Helsingistä 12,300, Pormoosta 10,600, Rowiifasta 11,800, Haminaasta 32,600, Wiipurista 198,000, Soensuusta 2,400; lehtereitä Raumalta 40,000 tonttia, Uudestakaupungista 16,000, Ristiinasta 1,800; halkoja Turun läänistä 19,000 syltää, Wiipurin läänistä 39,000. — Tuontitawaroista teki kangosten arwo 6½ milj. markkaa, kahwin 5½ milj., soferin 5 milj., metallien ja metalliteosten 4 milj.; pumpulin 1½ milj., wäkwäin juomain 1½ milj.; suolan 1½ milj., tupakin 1½ milj., wiinein 865 tuhatta, wahan

on laitettu pitkin Suomen etelä- ja länsi-rantaa ja on sekä kaakkois että luoteis rajalla yhdistyksessä muun Europan sähkölinjain kanssa. — Yhtäispankki on myös toimeen pantu.

Asukkaat. Suurin osa asukkaita on Suomalaisia, jotka jakautuvat kahteen eri pääsuokuntaan: Hämäläisiin ja Karjalaisiin. Hämäläiset asuvat lounaisessa ja Karjalaiset koillisessa osassa, ja niiden rajan saattaa laskea Uudenmaan kaakkois kulmasta Waasan läänin luoteis kulmaan. Niitä Hämäläisiä, jotka asuvat lounais rantamaalla, kutsuttiin muinain Sumeiksi (warfinaisia Suomalaisia) ja niitä Karjalaisia, jotka siirtyivät pohjaiselle Pohjanmaalle Rainulaisiksi (Kwener). Suomalaisille lähisukuista ja ennen niitä Suomeen asettuneita ovat Lappalaiset, jotka sittemmin ahdistettiin pois maan pohjaisimpiin osiin. Dikeita peri-juurisia Lappalaisia on nyt enään tuikei wähen (5 eli 600). Ruotsalaisia asuu Ahwenamaalla, Uudenmaan ja etelä Pohjanmaan (Waasan läänin) rantamailla ja sen edustalla olewilla saarilla ja paikoin muuallaki (225,000 henkeä). Ruotsin kielte puhuu moni Suomalainenki. Wenäläisiä on enin Wiipurin läänissä ja paikoin muuallaki, enimmiten kauppariehinä kaupungeissa (7,000 henkeä). Mustalaiset kuljeskelewat enimmiten maan sisemmissä osissa (kukaties 1000 henkeä). Muutoin on Saksalaisiaki (enin Wiipurin läänissä, kukaties 400 henkeä), monia Juutalainen, Manskalainen j. n. e. Wäkiluku taitaan laskea 1,750,000 henkeen. Useimmat (1,700,000) tunnustawat ewankelis-lutherilaisista oppia, joka on waltio-uskonto. Greeklais-kristinopin tunnustajia on enimmiten itäisimmissä osissa (45,000 henkeä). Päitzi näitä on wähe katolilaisia, reformeerautuita ja juutalaisia. — Päitzi niitä oikeus- ja wapaus-etuja, jotka tulewat yleiseen kulleki Suomen asukkaalle ja jotka kielte wät ketään, laillijetta tutkinnotta ja tuomiotta, wahingoittamasta hengen, kunnian, ruumiin, tawaran ja oman wapautensa suhteen, 756 t., wäri-ainetten 743 t.; kiwihiiilien 662 t., kalain 598 t., talin 595 t., kynntiläin 576 t., hedelmäin ja mausten 575 t., köhsien 514 t., pum-pulilantain 360 t. j. n. e. Tarwollisina wuosina tuodaan maahan wiljaa ja krynjejä 5 miljonan arwosta, johon myös on luettu wenäjän sotawäen ruokatarpeet; mutta tapahtuneen katowuoden perästä enenthy tietysti sijääntuonti, joka wuonna 1862 laskettiin 26 milj. markkaan.

on myös muita erinäisiä etuoikeuksia ja niiden mukaan jakautu-
vat Suomen asukkaat 4:ään säätyyn: aateli-, pappis-, por-
wari- ja talonpojan-säätyyn. Viimeksi mainittuun säätyyn kuu-
luvat kaikki kruunun-erotaloain omistajat*). Kukin sääty saapi
lähettää edusmiehiä valtiopäiville, joita pidetään vähintäänkin
joka viides vuosi.

*) Maa on osittain kruunun, osittain kaupunkien, osittain yhti-
tyisten oma. Talot jaetaan, etuinsa ja wellwoillisuutensa suhteen, kol-
meen luokkaan: räksiti-, kruunun- ja wero-taloihin. Räksititilat (säteri-
kartanot, raja- ja pyhki-talot, räksitalot) ovat vapaat monista, maata
yleiseen seuraawista rasituksesta ja wellwoillisuudesta. Kruunun-talon
oikia omistaja on kruunu, waikka se on antanut ne yhsityksille hoidet-
tawaksi tai arennille määrättyksi vuosiksi, tai perintö-oikeudella hoi-
tajan perillisille, kun waan maa hoidetaan ja määrättyt werot makse-
taan. Werotaloihin on omistajalla ja hänen perillisillensä täysi omisto-
oikeus, kun waan suoritetaan siitä maksettawat werot. Erilaatuisia
kruunun- ja räksitaloja saapi ostaa perinnöksi, joten ne muuttuwat
werotaloiksi. Viimeistnä aikoina on noin 600 taloa vuosittain ostettu
perinnöksi. Talon suurunden ja arwon ja siitä seuraawain wero-
maksain suhteen on niille määrätty oma mantaalinensa. Päiksi tätä on
Wiipurin ja Kuopion lääneissä omia mantaali-nimityksiä: atra (= 1
mantaali), sawu eli orawa (= $\frac{1}{2}$ mant.) ja arwio-rupla (niitä ei
kay tarkoin määrittäminen mantaalin suhteen).

Talaja ja mantaaleja eri lääneissä oli w. 1850 seuraawalla tavalla:

	Talaja.	Mantaalia,	nimitt. kruun.	Werot.	ja Räksiti.
Dulun l.	7,240	1,799	573	1,224	2
Waaſan l.	5,912	2,622	435	2,180	7
Turun l.	9,871	5,280	751	3,892	637
Uudenmaan l.	4,716	2,288	323	1,532	433
Wiipurin l.	7,440	1,559	845	63	651
Kuopion l.	6,718	724	437	281	6
Mittelin l.	3,857	1,210	584	610	16
Hämeen l.	4,453	2,178	518	1,458	202
Summa	50,207	17,660	4,466	11,240	1,954
johon tulee:					
Wiipur. l. arwio-rupl.		2,172	1,565	26	581
Kuopion l.		2,466	1,818	516	132
Summa		4,638	3,383	542	713

Wuosittellen rakennetaan Suomessa paljo uudistaloja (nyhpyhejä),
jotka aikaa woittain muuttuwat werotaloiksi.

Aatelistoon kuuluu noin 3,000 henteä, pappis-säätyyn 8,000, por-
waris-säätyyn 20,000, talonpojan-säätyyn 1,590,000, herras-wäkeä on
15,000 ja muuta kansaa 155,000 henteä.

Hallitusmuoto ja waltiohoito. Suomenmaa on erottamaton osa Wenäjänmaata, jonka Keisari on Suomenmaan Suuriruhtinas. Muuten on Suomenmaalla omat lakinsa ja Wenäjän hallituksesta aivan erillään olewa hallitus. Suomen peruskait ovat Ruotsin hallitus-muoto, annettu elok. 21 p. w. 1772, Yhdistys- ja Wakuntuskirja, annettu helmik. 21 p. ja huhtik. 3 p. w. 1789, sekä Baltiopäiwä-järjestys, annettu huhtik. 15 p. w. 1869, jotka asetukset Wenäjän Keisari on woimalliseksi ja waikeuttawiksi ottanut ja wahwistanut. Ne myönnyttävät hallitsialle ylimmän laki-sääntö-wallan. Mutta semmoiset asiat, jotka koskevat peruslakien eli säätyin etu-oikeutten muuttamiseen, uuden lakikirjan säätämiseen, uuden weroin määräämiseen ja sotawäen ottoon, kaikki ne ovat säätyin mietittävät; ja säätyin päätöksellä, johon waaditaan vähintään 3:n (moniaissa asioissa 4:n) säädyn suostumus, on lain woima, kun hallitsia sen wahwistaa. Sellaiset asiat ja seikat, jotka ovat hallitsian itsensä päätettävät, walmistele Pietarin kaupunkiin asetettu, 5 jäseninen, Suomen affain komitea, ja siellä asuwa Minister-waltasijhteeri esittelee asiat Keisarille.

Hallituksen etunenässä Suomessa on Kenraal-kubernööri, jonka Keisari määrää sijaisensa. Hän on Keisarillisen Senaatin esimies ja kaiken maassa löytyvän sotawäestön päällikkö. Kaikki ne asiat, jotka tosin olisimat hallitsian päätettävät, mutta joita hän ei ole waatinut omaksi päättämiseksensä, tutkitaan ja päätetään, hänen nimeensä, keisarillisessa senaatissa. Se on jaettu kahteen Osastoon: Oikeus- ja Talous-osastoon, joiden jäsenet Keisari joka kerran määrää 3:ksi wuodeksi. Paitsi niitä asioita, jotka päätetään yhteisesti molemmissa osastoissa (täysikokouksissa) on oikeusosastolla oikeuden waarinpitäminen erittäin welwollisuutena, talous-osastolla sitä vastaan sisemmän hallinnon hoitaminen, joka sen tähden jakautuu useampiin Toimistöihin, jotka ovat Siwili-toimisto (yhteistä rauhaa, järjestystä ja wakuutta warten), Baltiowarain-toimisto (jolla on waltion omaisuuden, raha-affain, kaupan ja keinollisuuden hoito), Kamari-toimisto (joka kantaa waltion saatawat ja tutkii tilinteot), Sota-affain toimisto (sotawäen asioita warten), Kirkko-affain toimisto (kirjon ja alkeis-

opetuslaitosten asioita varten) sekä Maanviljelyksen toimisto. Kussakin näissä toimistoissa on erinäinen vaarinpito jollakulla talous-osaston jäsenellä. Lähellä yhdistettynä senaatiin on Prokuraatori, joka pitää vaaria ettei lakeja rikota eikä kenenkään oikeuksia sorreta. — Hallinnon erinäisten haarain tähden on useampia pää-wirkakuntia, jotka kaikki kuuluvat senaatin alle.

Maakuntain hallinto ja yhteisen järjestyksen pitäminen maan eri osissa on annettu 8 kuvernööriille. Heidän vaikutus-alansa suhteen on maa jaettu 8:aan lääniin: Dulun ja Rajaanin, Waasan, Turun ja Porin, Uudenmaan, Wiipurin, Kuopion, Mikkelin ja Hämeen lääneihin. Kukin lääni on sitten jaettu kihlakuntiin, joissa kussakin on yksi kruununwouti, ja kihlakunnat nimismiehen-piirikuntiin, jotka usein ovat samat kun pitäjät. Kaupungeissa on ensimmäisenä järjestyksen pitäjänä Maistraatti, jossa kaupungin pormestari ja neuvosmiehet ovat jäseninä*). Sekä kaupunkien että maanpaikkain omat hallitusneuvot ovat waan awuksi Kruunun palvelioille, mutta sopimattomat herättämään ja woimassa pitämään jotain yhteis-mieltä ja taimuttamaan kansaa itse-hallitukseen**). Kihlakuntia on nyt 50, nimismiehen-piirikuntia 250 ja kaupunkia 34***). — Väestönluku maan kaikissa kaupungeissa on noin 118,000 henkeä. Tämä kaupunkiväestön vähäinen luku, verrattuna etelä ja länsi Euroopan oloihin, osottaa kuinka vähän kaupunki-elinkeinot meidän maassamme ovat waurastuneet.

Lakia käyttämässä ja oikeutta hoitamassa on Suomessa 3 howioikeutta: Turussa, Waasassa ja Wiipurissa. Turun howi-

*) Sortawalassa ja Maariahaminassa ei ole pormestaria eikä maistraattia, waan ainoastaan järjestyksimies ja järjestysoikeus.

***) On kuitenkin jo melkein kaikin paikoin kunnallis-hallituksia toimeen pantu.

****) Kussakin kihlakunnassa on wäkeä, keskiluvun jälkeen, 34,000 henkeä, mutta tässä on niin suuri epätasaisuus, että wäki-rikkaimmassa kihlakunnassa (Nimojoen kihlakunnassa Waasan lääninä) on noin 60,000 henkeä, mutta wäestä köyhimmässä kihlakunnassa, paitsi Lapinmaata, on waan noin 15,000 henkeä. Suuri erotus on myös nimismiesten piirikunnissa, wäkiluvun suhteen: 1,600 ja 13,000 hengen välillä.

oikeuden piiriin kuuluu Turun, Uudenmaan ja Hämeen läänit; Waasan howioikeuden piiriin Waasan ja Dulun läänit, ja Wiipurin howioikeuden piiriin Mikkelin, Kuopion ja Wiipurin läänit. Howioikeuden esimiestä kutsutaan presidentiksi, jäseniä howioikeuden neuvoksiksi ja asesforeiksi. Howioikeutten alle kuuluu kaikki ala-oikeudet sekä maalla että kaupungeissa. Maaoikeuksia maalla ovat kihlakunnan-oikeudet, joita kihlakunnan tuomari pitää 12:den lautamiehen kanssa, jotka walitaan kunni oikeuspiirin talonpojista. Kaupungeissa käyttävät lakia ja oikeutta Maastuvan-oikeudet, joissa pormestari ja neuvokset ovat jäseninä. Ne kaupungit joissa ei ole pormestaria, kuuluvat kihlakunnan-oikeuden alle. 3:sa kaupungissa on Polistikamari, jossa Polistimestari on päämiehenä *). Erinäisten asiain tähden on Sotaoikeuksia ja Maanjako-oikeuksia.

Kirkollinen hallinto, uskonoppi ja seurakunnan hoito on Turun arkkipiispan sekä Porwoon ja Kuopion piispain hallussa, kullaki tuomio-kapituli apuna. Sen mukaan jakautuu maa kolmeen hiippakuntaan. Turun arkki-hiippakuntaan kuuluu Turun lääni, Waasan lääni paitfi Hämeen osaa, Hämeen läänin läntiset osat ja Uudenmaan lääninä Hämeenselänteesen ja lähelle Helsingiä. Porwoon hiippakuntaan kuuluu Wiipurin ja Mikkelin läänit sekä itäiset osat Hämeen ja Uudenmaan läänejä. Kuopion hiippakuntaan kuuluu Dulun ja Kuopion läänit. Kukin hiippakunta on sitten jaettu Prowastikuntiin, joissa kussakin läänin-prowasti on päämiehenä. Kuhunki prowastikuntaan kuuluu enempi eli vähempi pitäjiä kirkkoherroinensa, joista joku wali-

*)	Kihlak.	Keräjäk.	niiden wäkiluku.	Kaupunk.	niiden wäkiluku.
Turun howioik. kuuluu	19	81	584,000	12	74,000
Waasan " "	15	52	462,000	12	24,000
Wiipurin " "	23	77	638,000	10	20,000
Summa	57	210	1,684,000	34	118,000

Kullokin kihlakunnan tuomarilla on, keskiluvun jälkeen, neljä keräjäkuntaa hoidettavana, jonka tähden keräjiä (paitfi wäli-keräjiä) pidetään waan 2 kertaa wuodessa kussakin keräjäkunnassa, waikka niissä kussakin keskimäärin on 8,300 henkeä mutta yhdesä päälle 25,000 henkeä.

Helsingissä, Turussa ja Wiipurissa on erittäin oikeus- ja erittäin walinto-pormestari kussaki. — Samoisja kaupungeissa on myös polistikamari.

taan läänin-prowastiksi. Pitäjä on tahti waan yksi seurakunta taitka usiampia. Jos pitäjässä on useampia seurakuntia, sanotaan yhtä emäkirjon seurakunnaksi ja toisia kappeli-seurakunniksi *).

— Greekan uskolaiset kuuluvat Pietarin Metropolitan alle.

Muut waltio-laitokset ja niistä seuraawat jaot (esim. 50 läänin-lääkärikuntaa, 3 tullipiirikuntaa j. n. e.) owat vähemmän arwoisia ja jätetään tässä luettelematta.

Opetuslaitokset. Kansan oppi, joka on ollut pappein hoitettava, on enimmiten sellainen että osataan lukea kirjaa, ja sen mellein kaikki osaawat. Kansakouluja on paikoin, mutta kansakun asuu hajallansa, on se suurena esteenä tässä asiassa. Kansakouluihin hankkeissa on tosin oltu ja ollaan, mutta Suomalaiset eiwät vielä ymmärrä niiden hyötyä, ja sentähden taitaa vielä pitkät ajat kulua, ennenkun ne saadaan oikein toimeen, warunki kun niiden asettaminen oikealle kannalle on vaikea asia. Opetuslaitos eli seminaari kansakoulun-opettajia warten on kuitenkin pantu toimeen Jyväskylässä. Paremmalla kannalla on oppineitten siwistäminen. Sen edistämiseksi on Aleksanderin yli-opisto Helsingissä, 1 mallikoulu, 5 gymnaasia (lukiota)**) ja 1 lyceumi (yhtiyinen oppilaitos), 3 alkeisopistoa ja 13 yli-alkeiskoulua. Yliopistolla on oma hallituksensa, jonka korkeinta päämiehestä kutsutaan Kansleeriksi (jona Perintöruhtinas nyt on).

*) Papiästä Suomessa on 1 arkkipiispa, 2 piispa, 226 kirkkoherraa, 483 kappalaista, pitäjän-apulaista, saarnaajaa, j. n. e. ja nousee heidän lukunsa apupappien kanssa 800 henkeen.

	Prowastif.		Pitäjiä.		Seurakuntia.		Wäestön summa.	Kuntien papin osalle.
	luku-määrä.	wäestö keskikulw. jälkeen.	luku-määrä.	wäestö keskikulw. jälkeen.	luku-määrä.	wäestö keskikulw. jälkeen.		
Turun hiippak.	18	108	7,630	244	2,990	730,000	1,780	
Porwon h.	14	75	8,310	117	5,320	623,000	2,770	
Kuopion h.	9	43	9,210	101	3,921	396,000	2,555	
Summa	41	226	7,740	462	3,780	1,749,000	2,190	

Ruotissa on 1 pappi 975 henkeä ja Norjassa 2,350 henkeä kohden.

— Kun Suomessa on 1 pappi noin 2,000 henkeä kohden, ei sopisi sen suhteen juuri moittia kristillisyhyden opetusta, jos ei tässä olisi wäkiluwun suhteen, niin suuri epätasaisuus ja jos ei pappeilta menisi niin paljo aikaa muihin toimituksiin, jotka oikeastaan eiwät kuulu pappeihin ja jos ei paljo pappeja olisi waan toistensa apulaisia.

**) Gymnaasit owat jo määrätty häwitettäväiksi.

Gymnaasit, alkeisopistot ja ylä-alkeiskoulut ovat kouluhallituksen waarinpidon alla, samoten myös maan 33 ala-alkeiskoulua, yhteistä kansallis siwistystä warten, ja 8 naiskoulua. Samoten on yhteistä kansallis siwistystä warten 26:sa kaupungissa sunnuntaitouluja. — Erinäisiä ammatti-kouluja on: 5 merikoulua, joissa merenkulkuun opetetaan, 2 kauppatouluja, joissa kaupiamiehiä opetetaan, 3 reali-kouluja, joissa opetetaan täydellisempiä tietoja käsi-ammattilaisiksi ja wapriiki-miehiä aikowille, 1 sotakoulu, jossa taitawiksi sota-päälliköiksi neuwotaan, 1 metsäopisto, jossa metsän hoitoa opetetaan, 1 maanwiljelysopisto, jossa maanwiljelykseen ja kunnolliseen karjanhoitoon neuwotaan. Käytännöllisiä maanwiljelyskouluja on nyt 10. Kuuromykkiä warten on 4 ja sokeita warten 2 oppilaitosta. Tiedetten, Suomen muinais-tietoin ja Suomalaisen kirjallisuuden, samoten myös ihanne-taitoin edistämiseksi on seuroja toimesa, joista ihanne-taitoin seura pitää toimesa kaksi piirustuskoulua *).

Sotawäki. Dman maan sotawäkeä on henkiwartia-tarff'ampuja-pataljona Helsingissä ja merisotawäen kantawäestö.

Raha-warat. Suomenmaan raha on Markka, jaettuna 100 penniin. Wuotiset waltio-tulot nousewat noin 16 milj. markkaan, jotka litimmiten riittäwät tarpeellisiin menoihin **).

*) Gymnaasit ovat kahdentaisia: yleistä oppimista ja siwili-wirkamiesten oppimista warten. Ensin mainittua lajia on Turussa, Waasassa, Porwoossa ja Kuopiossa, viimeksi mainittua lajia Hämeenlinnassa; mallikoulu ja lyceumi Helsingissä; alkeisopistoja Szwäskylässä, Wiipurissa ja Oulussa; ylä-alkeiskouluja 2 Turussa ja 1 Porissa, Tampereella, Hämeenlinnassa, Waasassa, Kokkolassa, Kuopiossa, Soensuussa, Sawoulinnassa, Heinolassa, Lomijassa ja Porwoossa. Ala-alkeiskouluja on joka kaupungissa ja 1 Ahwenamaalla. Niopistoon kuuluu noin 600 ylioppilasta, gymnaaseissa ja ylemissä alkeisoppilaitoksissa on 1,800 oppilasta ja ala-alkeiskouluissa 1,900.

**) Waltio-tulot ovat jaetut seuraawiin pää-luokkiin ja lafettiin vuonna 1868 (tähyissä tuhattumuisia) näin: 1) maa-werot 2,276,000 markkaa; 2) werot valmistuslaitoksista 100,000; 3) henkiwerot 1,368,000; 4) epäkohtaiset werot 7,418,000; 5) satunnaiset tulot 1,406,000; 6) suostuntawero 600,000; 7) wiinanpolto-wero 330,000; 8) työhuonerahasto 425,000; 9) sotilaisrahasto 2,647,000; 10) sotilaishuonerahasto 135,000. — Menot: 1) keisarin lähtörahat 124,000

men pankin paperi-rahaa on maassa liikkeellä noin 35 milj. markkaa. Valtio-welka tekee noin 26 milj. markkaa, siihen luettuna myöskin ajanmukaisia kulkuneuvoja warten otetut lainat.

Suomen Suuriruhtinanmaan waakuna on punaisella pohjalla pystysä-seisowa jalopeura, solmu-ruusuja ympärillä; oikeassa etukäpälleessä on miekka, kärki ylöspäin, ja wasemmassa saapeli, jonka kärki on alaspäin ja jonka hamara-puolella se tatakälwain seisoo. Eri maakunnilla, lääneillä, kaupungeilla, kihlakunnilla j. n. e. on omat waakunansa ja sinettimerkinsä.

Maan monista jakautumisista on joko läänehin tärkein. Tässä seuraa kunnin

	läänin koko maatiet. n. penit.	wäestö	ja wäestön tiheys.
Dulun	3,098	172,000	56
Waasan	737	298,000	405
Turun	464	321,000	690
Uudenmaan	210	163,000	775
Wiipurin	791	265,000	335
Kuopion	787	213,000	270
Mikkelin	420	151,000	360
Hämeen	328	163,000	395
Summa	6,835	1,746,000	255

1. Dulun ja Rajaannin lääni.

Lapinmaa on awara (noin 1,250 n. pen.), mutta wähiwätinen (4—5 henkeä n. pen. alalla). Sen läpi juoksee paljo wuoria ja maanselkiä, joiden välissä on laaksoja, kankaita, nevoja ja korkeita soita. Ilman-ala on kylmää; kuitenkin on lyhyen kesän aikana usein hywinki lämmin, kun aurinko pitkiin aikoihin ei laske näkymättömiin. Sywiä ja muita maan hedelmiä siellä ei käy wiljeleminen, ja wilu ne usein pallee. Perunoita ja nauriita käypi kylwäminen Utsjokeen asti. Ohraa kylwetään Jwalojoenki suulla ja joutuu wähiässä ajassa. Ruettiin wiljeleminen alkaa Sodankylässä ja Muonionistassa. Ru-

ja hallituskunta 1,164,000; 2) oikeuskunta 488,000; 3) sotilaiskunta 236,000; 4) siwilistikunta 3,448,000; 5) opetuslaitokset 1,725,000; 6) armeliaat laitokset y. m. 1,269,000; 7) satunnaiset menot 1,868,000; 8) maanwiljelys, kauppa ja elinkeinot 1,614,000; 9) yleiset apuwarat 822,000; 10) maksot suostuntarahoista 458,000; 11) maksot wiinanpolto-veroista 700,000; 12) wähiennyttä 110,000.

kiintulo arwataan 500:teen ja ohran 3,000:meen tynnyriin wuofittain. Metsästämisellä, kalastamisella ja karjanhoidolla hankkii kansa enimmiten elatuksensa, ja peurana-jäkälästä saawat peurat ruokansa. Kultaa on ruwettu kaivamaan Zwolojoesta. Mainioita owat Lapin lukemattomat jääsket ja mäkärit, ihmisten ja karjan kiusaajat. Marjoja kaswaa olosta. Waimaiskoiwuja ja katajapensaita kaswaa siellä-täällä wuorten päiwäpuolella; laaksoissa tapaa mäntyjä, leppiä, haapoja ja tuomia, järwein ja jokien rannoilla pajuja ja etelämpänä kuusia ja pihlajia. Zoltisia metsiä tavataan vielä $68\frac{1}{2}^{\circ}$ lewyydellä. Näiden erämaiden warsinaiset asukkaat owat lyhy-kaswuista Lappalaiskansaa. Monin paikoin on uudis-asukkaiksi asettunut peltoa wiljelewä Suomalaisia. Lappalaisia on paikoin sekaantunut näiden joukkoon, joten owat ryhtyneet maanwiljelykseen ja karjanhoitoon (enimmiten lampaita, joku lehmäki). Muut Lappalaiset jakautuwat kalastaja ja paimen-taikka tunturi-Lappalaisiin. Edelliset owat asettuneet kalaiisten järwein ja jokien rannoille. He eläwät kalastamisella ja wiljelewät nauriita, mutta on heillä porojaki. He asuwat pienissä siivottomissa tuwissa ja owat ikäänkuin paimentolaisten ja pellonwiljeliäin wäliportaalla. Paimen-lappalaisilla ei ole mitään muuta huolena kun porot. Tawallinen lappalaisperhe tarvitsee elatuksensa noin 300 poroa; moniailla perheillä on 6 ja 8-ti tuhatta poroa. He eläwät poroin maidolla, juustolla ja lihalla, pukeutuwat poroin taljoihin (nahkoihin) j. n. e. ja pitäwät heitä myös kuorma- ja weto-juhtana. Paimen-lappalaiset kuljeskelewät toisesta paikasta toiseen ja muuttawat kesäksi Norjan tuntureille, lämmitä pakoon, mutta palaawat talweksi kotiinsa. Heillä ei ole huoneita muuta kun kodat, s. o. moniaita riukuja pistetään pystöön maahan taikka lumeen nojallensa toisiaan wästen ja seiniksi lewitetään niiden ympäri poron taljoja tahti sarkaa. Monet haitalliset asianhaarat näyttäwät aikaa woitain peräti häwittäwän sekä paimenlappalaiset että porot.

Wuoriselänteet täällä owat osia Maanselästä (Suolaselästä), joka lähtee Norjan wuoriselästä Kaswaraassa, ja sen haaroja: Riutuselänne Roggiwaraasta itään päin Wenäjälle ja Duuasselänne Soiwerswaraasta etelään päin. Kukkuloita näillä selänteillä taikka erillään mainittakoon vielä Salwaswaddo (1,760 jalkaa), Pelto-

waddo, Sompiotunturi, Takkunaoivi, Dunastunturi, Jeristunturi sekä Mutkawaara, jossa Suomenmaa, Wänäjänmaa ja Norja kohtaavat toisiinsa, Peldoiwi Suomen korkein kuttula, Luostatunturi, Sodankylän kirkon eteläpuolella. — Wesjä: Rajajoki Steksemjoki, Inarinjoki ja Tenojoki, johon Utsjoki ja Pulmajoki juoksevat; — Inarinjärwi, johon juoksee Jwalojoki ja Joenjoki Paddajärwestä, joka saa lisäksensä Waskojoen lounasta ja Naamasjoen, Muuddasjärwen läpi, pohjastapäin. — Wedet Inarinlapin itäisessä osassa ja Kuolajärwenlapin, Maanselän pää-harjun itäpuolella olewassa, osassa juoksevat Wenäjälle Jäämereen ja Rantalahteen. — Rönkömä, joka yhdyttyänsä, Enontekisten kirkolla, Lettasenuon, nimitetään Muonionjoeksi, johon Jerisjärwi juoksee; yläpuoli Kemijokea, johon Luurojoki juoksee, ja yläpuoli Dunasjokea, joka lähellä lähdeittänsä juoksee läpi Pyörisjärwen, joka on 1,200 jalkaa korkealla meren pinnasta.

Lapinmaa jakautuu 7:ään Lappiin: 1) eteläpuolella Lapintuntureita: Enontekisten eli Tornion, Muonioniskan, molemmat Muonionjoen rannalla, Kittilän, Dunasjoen rannalla, Sodankylän ja Kuolajärwen (idässä), 2) pohjaispuolella Lapintuntureita Inarin ja Utsjoen (pohjaisimpana) Lapit. Utsjokea, Inaria, Kittilää, Sodankylää ja Kuolajärweä kutsutaan yhteisellä nimellä Kemil-Lapiksi.

Pohjanmaa ynnä Suomen osa Länsipohjanmaata (se on Tornionjoen välillä lännessä sekä Kallinkankaan ja Kakamajoen (joka laskee mereen länsi puolella Kemijokea) välillä idässä olewa maa), on Maanselästä Pohjanlahtea kohden alenewa maakunta. Wuoria mainittakoon Uwasaksa (747 jalk.) Tornionjoen rannalla, lähellä napapiiriä, jossa Juhannuksen aikana käydään katsomassa aurinkoa, kun se ei laskeu nähtymättömiin. Sisemmissä osissa kulkewat Maanselän haarat hietakangasten, loubikkoin ja niin monien järwein ja suo-maiden välissä, että koko maakuntaa on werrattu laajaan suohon. Matalaa ja tasaisista rantamaata kohden kulkee monta selännettä, pitkiä laakson-soikaleita välissä, joissa joet juoksevat, pohjaisimmat etelään, keskimmäiset länteen ja eteläisemmät luoteesempäin. Maa on yleiseen laihaa hietta- ja kangasmaata. 5—10 penikulman leveyseltä on rantamaa hyvästi wiljelty ja kansaista, mutta maaempana wähenee wiljeleminen ja kansa harwenee. Halla panee usein kylwöt, eivätkä katowuodet ole outoja. Riitut kaswawat wahvasti heinää, warfinki niillä paikoilla, joiden yli tulwawesi kowäisin kulkee. Sisemmissä osissa (Kajaanin läänissä, Rainun-

maassa) on vielä wahwat metsät; siellä poltetaan huhtaa (enimmäin Hyrynsalmessa ja Sotkamossa) ja paljon terwaa. Metsästäminen (varsinki linnustaminen) on hyötyisää, ja metsästäjät hihittävät sukilla. Järwet ovat kalaisia; jo'issa, varsinki pohjaisissa, saadaan paljo lohia ja taimenia. Helmisimpukoita tapaa paikoin, mutta ne ovat vähän armoisia. **Juwakaisenmaa** Kolarin kylässä **Oli-Tornion** pitäjässä on kumaties Suomen suurin rautamalminen-maa, mutta siitä ei nykyään valmisteta rautaa, kun malmisissa on liaksi rikkikiisua. Järwi- ja suomalmia on kyllin ja viimeisinä vuosina on rakennettu useampia sulatuslaitoksia. **Oli-** ja **Ula-Torniossa** on laaja kalkki-terros. Suomalainen väestö on **Kainulaisia** ja **Karjalaisia**, sitkeää ja rohkeaa kansaa, jotka hätäilemättä laskevat alas waarallisia koskia, kuljettaisiansa pitkin jokia sisämaan kalua rantamaan kaupunkeihin.

Itä osa eli **Kajaanin lääni** on itäinen, Suomenelän pohjais puolella olewa osa Suomen yläntömaata, jonka rajana alantömaata kohden on **Kainunselänne**, joka lähtee **Sarwitaipaleesta** **Maanselällä** **Saaremakeen** Suomenelällä. Sen läpi kulkee **Wuoffi**, joka lähtee **Maanselästä**, lykkää luoteesen **Jumaliöjärkän** ja yhtyy **Wuofatti**-nimisenä Suomenelkään. **Kajaanin** alue jakouu siis kolmeen osaan: **Kianto** pohjaisessa, **Sotkamo** idässä ja **Kajaani** lännessä. Tähän kuuluu myös etelä osa **Dunaselännettä**, joka yhtyy **Kallinkankaasen** **Pohjanlahden** rannalla. Läpi alantömaan kulkee **Kiwalonselänne**, joka lähtee **Pohjanpäästä** **Maanselän** länsi haarella meren rantaa päin, jossa **Kiwalonpenikat** eli **Simowuoret** (531 jalk.) kohoawat. **Kuusamon** pitäjä, itä-puolella **Maanselkää**, on jylhäwuorinen. Korkeimmat kukkulat siellä owat **Muorunen** (1,640 jalk.), **Uonwaara** (1,486) ja **Jiwaara** (1,430 jalk.), jossa aurinto nähdään sydän-höllä **Suhannuksen** aitaan ja lumi warjopaikeissa wäliin pyshy loko kesän sulamatta. **Hyrynsalmessa** mainittakoon **Teiriharju** (1,095 jalk.) ja **Sotkamossa** **Wuofatinpökö** (840 jalk.) **Kärnälän** kosken eteläpuolella. — **Wesä:** **Tornionjoki**, johon **Tengelöjoki**, **Kawafaksan** pohjaispuolella, juoksee; **Tornionjoen** läntinen ja pienempi suuhaara, **Märan**, on rajana **Wuotsta** wasten. — **Kalamajoki**. — **Kemijoki** tulee **Sodankylästä** ja juoksee **Iounaista** suuntaa, **Kemijärwen** (pitäjän ja **Järwen**), **Kowanien** (jotka kirkon wiereessä **Dunasjoki** yhtyy **Kemijokeen**) ja **Kemin** pitäjän läpi. — **Simojoki**, **Simojärwestä**, **Kemin** pitäjän läpi. **Jijoki**, **Jijärwestä** **Kuusamossa**, **Pudasjärwen** ja **Sin** pitäjän läpi. **Kiannon** alangossa (580 jalk.) on **Kiantojärwi** ja **Wuoffijärwi**, joka **Jalokosken** kautta juoksee **Kajaanin** alantöön, jossa **Hyrynjärwi** ja **Nistijärwi** purkawat wettänsä

Dulunjärween (390 jalkaa korkealla); Sottamon alangoissa (550 jalk.)
 Vuettijärwi, Lentuira, Lentua, Outojärwi ja sitte Kärnälän tostea
 alas Nuasjärween Rajaenin alangoissa ja wihdoin Rajaaniujokea ja
 Ymmän kanavaa alas Dulunjärween, josta Dulunjoki juoksee Mu-
 hoksen ja Dulun pitäjän läpi. — Siitajoki, Isolamujärwestä. —
 Pyhäjoki. — Kalajoki, alkaa tahdesta, Isojoen pohjaisesta ja Wää-
 räjoen etel. haarasta. — Kuusamon pitäjän järvet juoksuttawat we-
 tensä Wenäjälle Wienan mereen, nimittäin pohjaisemmat: Postojärwi
 ja Siitajärwi Siitajokea myöten ja Paanajärwen läpi, eteläisemmät:
 Kuusamojärwi ja Nuojärwi Piistojokea pitkin.

Raupunkia: Länsipohjanmaalla:

Tornio, Suursaarella, lähellä Tornionjoen suuta; vähäi-
 nen kauppa, enimmäten lohilla ja Lapin tawaroilla; turkkinahka-
 ja säämistä-tehdas; 750 asuk.

Raupungin-oikeudet annetut w. 1621.

Pohjanmaalla: Kemi, nykyisin (1869) perustettu kaupunki
 Kemijoen suulla.

Dulu, Kempelenlahden ja Dulunjoen välissä olewalla nie-
 mellä, jossa Dulunjoki Merikoskea laskee Dulunlahteen; Suomen
 suurempia kauppakaupunkeja. Läänihallituksen istuin. Siinä
 on waihetus-konttoori, alkeisopisto ja muita kouluja, wajanssi-
 ja tupakki-tehdas sekä muita vähempiä tehtaita; 6,700 asuk.

Perustettu w. 1605. — Lähellä kaupunkia, Linnansaarella, oli
 muinainen Dulunlinna, perustettu 1570. — Sailuoto (Karlsö), jolti-
 nenki saari meressä. — Hirwasfoski eli Timonen, rautapruuki Pudas-
 järvellä. — Ryyby, lasitehdas Iisä. — Koivikko, maanviljelyskoulu.
 — Kurimusfoski, masuuni. — Wyllyranta, rautapruuki Muhoksella.
 — Siitajoki, Newolahti ja Pullkila, pitkin Siitajokea, mainioita
 1808 vuoden sodasta.

Maabe, Salosten pitäjässä, meren rannalla; hywä satama
 ja kauppa; vähäinen tupakkitehdas; 2,660 asuk.

Kreivi P. Braahen perustama w. 1649. — Oikijoki, kylä Sa-
 loisissa, mainittawa sen sownnon tähden, joka Marraskuun 19 p. lo-
 petti 1808 vuoden sodan. — Westfoski, rautapruuki Kärsämäellä. —
 Solisaari, maanviljelyskoulu Pidisjärvellä.

Rajaani, vähäinen kaupunki Baltamon pitäjässä, Rajaani-
 joen (Koivukosken) etelä rannalla; vähäinen liite; 700 asuk.

Kreivi Braahen perustama w. 1650. — Rajaani linna, saa-

rella koskessa, perustettu w. 1607, hämitetty 1717. — **Manamansalo**, saari Dulujärvesellä, joka seu kautta jakauu **Ärjänsekkään**, idässä ja **Niskajelkkään** luoteessa. — **Ämmä** eli **Kianto**, Hyrynsalmessa, — **Petäjätoski**, Sotkamossa, — **Säreemäki** ja **Kiwes** Paltamossa, rautapruuteja.

2. Waasan lääni.

Pohjanmaa on alankomaata, Suomen awarin tasamaa, jossa waan on moniaita mataloita mäkimaita ja joku yksinäinen wuori. Jotia on paljo ja niiden juoksun pää-suunta on luodetta kohden. Ranta-wedet owat mataloita, joissa on awara saaristo, jonka feuduilla saadaan runsaasti silakoita ja hylkeitä. Eteläinen osa on sawiperäistä, wiljawaa ja hyvästi wiljeltyä maata, warsinki rantamaat Waasan eteläpuolella ja Kyröjoen rannoilla. (Näillä feuduin kaswaa Waasan mainiot, suuri-jywäiset siemen-rukiit.) Sananlaskusaki mainitaan Kyrön awaroita wainioita, samoten kun Limingan niittuja Dulun eteläpuolella. Pohjaisen osan hietaperäinen maa on tosin vähemmän wiljawaa, mutta saadaan sielläki jywä tarpeeksensa, toisinaan päällenti. Suowiljelykset, joita suurella innolla on toimitettu ja toimitetaan, tekewät awaroista suomaisista wiljawia peltoja ja niittuja. Muutamain paikoin talonpojat owat ruvenneet hankkimaan itsellensä parempia maanwiljelys-aseita ja laittelemaan kylwö-niittuja. Monin paikoin ollaan kuitenkin wielä metsä-työn puuhassa (terwaa, hartsia ja tärpättiä valmistaisssa) enemmän kuin metsät, huonossa tilassaan, tietäsiwätkään. Monissa paikoin valmistetaan salpietaria. Rautaa murretaan **Wittingissä** **Isossakyrössä**, kalkkia **Spankarikankaasta** **Lappajärvellä** sekä **Kurikan kappelissa** **Ulmajoen** pitäjää, myllynkiwä **Laukawuoresta** **Isollajoella**. Rantamaan asukkaat owat ruotsalaisista sukuperää. Suomalaiset asukkaat owat **Hämäläisiä**, jotka kuitenkin, tultuansa yksin ruotsalaisten kanssa, owat muuttaneet esi-isäinsä luonnon; he owat rohkeita, äkkinäisiä ja hillitsemättömiä. Läänin asukkaista puhuu noin 100,000 henkeä ruotsin kieltä. Asukkaat, warsinki pohjaisemmissä pitäjissä (**Pietarsaaren** ja **Kruunukylän**) owat maan paraita kirwesmiehiä ja laivan rakentajia, joiksi heitä mieluisesti otetaan. Pohjanmaan asukkaat owat yleis-

seen, enemmän kuin muut, käsitään tekewää (puu- ja waski-
kaluja, juurivalloja, mattoja ja muita kankaita) ja alhääwää
kansaa.

Wuoria: **Simsjö** (750 jalk.) Lapualla. — **Pyhäwuori** Karijoella
Lapwäärtin pitäjässä. **Santawuori**, Ilmajoella, tuttu Nuija-sobasta.
— **Laukawuori**, se osa Suomenselkää, josta Kyröjoki juoksee pohjaan
päin ja Uronjoki länttä päin. — **Wesiä:** **Rannajoki**, **Pestijärwestä**,
juoksee Lohojan läpi. — **Wetelinjoki** Kockolan pitäjän läpi. — **Utsä-**
wänjoki, **Piwon lähteestä**, Lappajärwen pitäjän (Alajärwen, Lappa-
järwen, **Uwijärwen**) ja Pietarsaaren pitäjän läpi. — **Lapuanjoki**,
Kuortaneen, Lapuan ja Uudenkaarlepyhn läpi. — **Kyröjoki**, Ilmajoen
(**Rauhajoki**, **Ilmajoki** ja sen sivujoet **Jalasjoki**, **Seinäjoki**), **Uonky-**
rön, **Wähänkyrön**, **Mustasaaren** ja **Koivulahden** läpi. — **Wähempiiä**
jokia on **Laihian**, **Maalahden**, **Märpiön**, **Teuwan** ja **Uronjoet**.

Waašan lääniin kuuluwaiset **Satakunnan** ja **Hämeen** osat,
jotka Suomenselkä erottaa Pohjanmaasta ja Hämeenselänteen
pohjainen osa toisistansa, ovat epätasaisia, wilunarkaa ja maan-
wiljelykseen sopimatonta maata, kun siinä on paljo selänteitä,
kankaita, järwiä ja soita. Paikoin on huhtawiljelystä. Jär-
wisissä ja soissa on rauta-malmia. Sen awaroissa metsissä
asustelee karhuja ja hirwiä. Näistä karkaisista metsistä saawat
rantamaan kaupungit laivanrakennus-aineensa.

Wuorista mainittakoon **Houminmäki** (787 jalk.) ja **Laajawuori**
(760 jalk.), molemmat lähellä Syywäskylää, korkeimmat tässä läänissä.
— **Wesiä:** Satakunnan osan läpi juoksee lounaisen wesiäntön pohjainen
haara, joka tulee äsken mainitusta **Piwonlähteestä** eteläänpäin **Utsä-**
riuselan (512 jalkaa korkealla) ja **Toiweden** (Wirtaan kirkolla) läpi ja
sitten itäänpäin **Wisuweden** (Turun läänin rajalla) ja **Tarjanteen**
läpi, johon **Pihlajawesi** juoksee. Sitte kääntyy wesi etelää kohden
ja saa lisäksensä **Keuruselan** (105), josta wesi juoksee **Mäntän**, 21
jalkaa korkeaa, koskea alas (Hämeen läänin rajalla). — Hämeen osassa
juoksewat **Päijänteen** wesiäntön pohjaiset lisäwedet, jotka **Wiitasaaren**
pitäjässä **Kolimajärwen**, **Kiwijärwen** ja **Wuosjärwen** kautta kokoon-
tuwat läänin suurimpaan järween, tuohon 326 jalkaa korkeaan, 6
penikulmaa pitkään **Keitelesen** (77). Tästä **Kuhnamoon** (71) juok-
sewa wesi saapi lisäwesiä **Maarakosken** kautta, joka juokuttaa **Saari-**
järwen wesiä ja laskee **Kuusankoskea** **Saraweteen**, Laukaan kirkolla.
Siihen tulee, **Tarwalankoskea**, suuri lisäwesi Kuopion läänistä ja sit-
ten juoksewat yhtyneet wedet **Kuhankosken**, **Leppäweden** (70) ja
Saapakosken kautta 262 jalkaa korkeaan **Päijänteesen**, jonka pohjaisin
osa kuulun tähän läänin.

Bohjanmaalla:

Kokkola, merenlahden rannalla, melkoinen kauppa, ylä-alkeskoulu, tupakkitehdas; 1,900 asuk.

Perustettu w. 1610. — **Korpisaari**, kruunukylässä, w. 1631 rakennettu, mutta nyt häwitetty mielihäisten sairaahuone.

Pietarisaari, lähellä merta, Pietarisaaren pitäjässä, melkoinen kauppa, luujauho- ja tupakkitehdas, kuuromykkäin koulu, 1,900 asuk.

Kreiwin leski **Ebba de la Gardie**, omaa sukua Brahe, perusti tämän kaupungin w. 1653, entisen, Binnonäs nimisen, kuninkaankartanon tiluksille.

Uusi-Kaarlepyy eli **Toensuun kaupunki**, Lapuanjoen suulla, vähäinen kauppa; 1,000 asuk.

Perustettu w. 1617. Oli vähemmän aikaa (vuodesta 1648) Bohjanmaan maaherran asutopaikka. — **Uusilartano**, tupakkitehdas, — **Keppo**, öljymyly, — **Saudnäs**, lastitehdas, — **Juntas**, sotatanner syyskuun 13 p. 1808, Uudenkaarlepyyn pitäjässä. — **Rimo**, rautapruuki Wöyrin pitäjässä. **Drawainen**, kylä Wöyrin pitäjässä; tässä oli 1808 syyskuun 14 p. kova tappelu. **Masauni-** (raudansulatus-)laitos.

Baasa, **Mustasaaren** pitäjässä, palaisen matkaa merenlahdesta. Siinä on hovioikeus ja kuvernööri, vaihetuskonttoori, gymnasii, ylä-alkeskoulu ja monta muuta koulua, pumpulitehdas ja muita tehtaita; melkoinen kauppa; 4,100 asuk.

Perustettu 1606. Paloi kokonaan elokuun 3 p. 1852 ja siirrettiin Nikolainkaupungin nimellä Klemettisaaren niemelle, 7 wirstaa entisestä paikastaan ja lähimmäksi **Brändön** laiva-fatamaa. — **Korsholm'**, Baasan wiereessä, entinen kuninkaan farjafortano linnanensa, Bohjanmaan maaherran asutopaikka (w. 1674—1773), maanviljelyskoulu. — **Kolffi**, vähäinen werka-tehdas Wähäsäkyrössä. — **Grönwik**, lastitehdas, Mustasaareksa. — **Berga**, lastitehdas Pirttilässä. — **Orismala**, rautapruuki Fosfathyrössä. — **Napuentylä**, samassa pitäjässä, sotatappelu w. 1714. — **Östermyhra**, Seinäjoen rannalla Almajoella, kruuti- ja rautapruuki. — **Lapuan Foskylä** (Lapualla), **Kuonan silta**, **Salmi**, **Mawus** (Kuortaneella) ovat mainioita 1808 vuoden sodasta.

Kasinen, meren saarella, **Närpiön** pitäjässä; oivallinen fatama, paras Bohjanmaalla; vähäinen kauppa; silakanpyyntö on pää-elatuskeino; 700 asuk.

Perustettu w. 1785 ja aiwottu yhteiseksi merifatamaksi eteläiselle Bohjanmaalle. — **Benwik**, lähellä kaupunkia, wajanssi-tehdas, — **Granfors**, paperi- ja wajanssi-tehdas, **Närpiön** pitäjässä.

Niittinan kaupunki, meren niemellä Lapväärtin pitäjässä; sopiwa satama; etewimpiä kauppa-kaupunkeja Suomessa; pumpulitehdas; 2,300 asuk.

Kreivi Braahen perustama w. 1649. — **Mariefors**, nahka-tehdas Lapväärtin pitäjässä. — **Myllykoski**, Sfollojoella, kaakelitehdas.

Hämeessä:

Tyväskylä, Laukaan pitäjässä Päijänteen pohjaisella rannalla; alkeisopisto, kansakoulun-seminaari, öljymyly; 1,200 asuk.

Sai kaupungin-oikeudet w. 1837. — **Tarwaala**, maanviljelyskoulu, **Kiminki**, rautapruuki Saarijärvellä. — **Karstula** ja **Lintulahti**, Saarijärvellä, joissa kiivaita sotatappeluita pidettiin 1808 vuoden sodassa. — **Sauniooski**, rautapruuki Wiitasaarella. — **Koskenjaari** ja **Pengentooski**, rautapruukeja Kuivasmäellä.

Satakunnassa: **Juha**, rautapruuki Ruoweden pitäjässä (Ätjärvisä).

3. Turun ja Porin lääni Ahwenamaan kanssa koskee Itämereen ja Pohjontahteen (Rauman mereen).

Wärtsinäis-Suomi on Suomenmaan lounainen osa, josta Nihtniemi (Wärtnäs) pistää luodetta kohden ulos mereen. Sen läpi kulkee monta, lounaan päin loiwenewaa selännettä. Sisemmät osat ovat tasaisempia kuin rantamaa, joka samoten kuin pohjainenki osa, on tuovorista ja kallioista. Rantamaa ja sen kallioiperäinen saaristo ovat Suomen wiljawimpia, parahin wiljeltyjä ja kansakkaimpia osia, waikka wiljelys-alat ovat pieniä ja maa enemmän kowanlaatuista. Lempiä ilman-ala jouduttaa nisun ja kaswattaa tammeja ja muita, maassa harwakelta kaswawia puulajeja. Uudenkartanon rusthollissa Mläneen kappelissa Pöytyän pitäjää on maamme suurin, yksinäisen miehen tekemä puutarhalaitos (Huwitus). Lähellä Turkua elätetään mesiäisiä eli kimalaisia ja silkkimatoin hoitoa on menestyksellä koetettu. Awaran saariston ympäristöillä ovat hyvät kalawedet. Turun seuduilla on harmaa (graniiti-)kiwi tiiviä ja saadaan silittämällä eli laahaamalla kauniisti kiiltämään. Pitkin eteläistä rantaa, Turusta Uuteenmaahan päin, on paljo kalkkimaata; Parasten (Mön saarella) ja Kemion pitäjissä poltetaan paljo kalkkia. Rauta-kiweä löytyy monin paikoin (esim. Charlottebergissä, Baggbölessä ja Wihtiniemessä Pernion pitäjässä, Nunholmassa Parasten pitäjässä, Hwäsbyhysä Korpon pitäjässä, Hamnholmassa ja Strömman rust-Suomen Maatiede.

hollin tiluksilla Remön saarella, joka on suurin saaristoissa). Turun seuđuilla on kotiteollisuus hyvällä kannalla (liina- ja pumpuli-waatteen kutominen). Näillä tienoin rupesti Kristinuskko ja siivistys ensin juurtumaan Suomessa (w. 1157). Sen puoliset Suomalaiset, Suomit, owat, oltuansa pitkät ajat Ruotsalalaisten parissa, wilppaampi- ja wirtumpi-luontoisia, toimellisempia ja kätewämpiä kun ylimaän Hämläiset.

Pohjaisen osan läpi, paikoin pitkin Satakunnan rajaa, kulkee pa-lanen Salpausfelännettä ja siitä, Orihpään kirkon kohdalla, eriwö haara, joka enimmiten on rapakiweä. — Westä: **Sinnerjoki**. — **Uudenkirkonjoki**, laskee mereen Uudenkaupungin pohjaispuolella. — **Mynäjoki** eli **Uasjoki** Mynämäen pitäjän läpi Saaren lahteen. — **Aurajoki** Orihpään kappelista, Pöyhän, Liedon ja Nummen pitäjään sekä Turun kaupungin läpi Linnan-aukkoon. — **Paimionjoki** Someron pitäjämästä Hämeessä, Marttilan ja Paimion pitäjään läpi Paimionlah-teen. — **Salonjoki** Someron pitäjämästä, Kiikalan ja Uskelan läpi Sa-likon sywään ja kaitaiseen lahteen. — **Perniönjoki**, Ristikosta, ostitain rajana Uttamaata wästen.

Satakunnan oja on enimmiten aawaa maata. Läntisen osan läpi juoksee monta rantamaan jokea ja itäisessä osassa (Satakunnanselänteen itäpuolella) lewenewät Kokemäen wesi-kun-nan läntiseen osaan kuuluvat wedet, kulkien luonnon ihanim-pain seutuin läpi. Läntiset ja eteläiset osat owat wiljawampia ja kansakkaampia kun pohjaiset ja itäiset, joissa on paljo jär-wiä, soita ja kantaita (Hämeenlangas). Laidunmaat owat hy-wiä. Puntalaitumen juustot owat kuuluisat. Metsää on wielä tyllin, paitfi tasamaalla Kokemäenjoen ympärillä. Laaja liuska-kiwi-suoni käy poikki maankunnan. Sätylässä on runsaasti myl-lynskiwi-wuorta. Huittisten ja Ikaalisten pitäjissä on punamultaa; Näpysbässä (Kokemäenjoen suulla) mustaa marmoriam. Hawerissa, Hämeenkyrbässä, on uudestaan ruwettu rautaa kiskomaan. Wuonna 1855 löyttiin laaja rauta-suoni Suudenmäessä Wampulas-sa (Huittisten pitäjässä). Porin tienoilla kudotaan paljo pumpuli-kankaita. Etelä osassa sekä warfinais-Suomen pohjaisessa osassa tehdään paljon puu-astioita.

Wuoria: Pohjasta etelään Suomenselän ja Salpausfelänteen wälillä kulkee Satakunnan-selänne. Sen pohjainen oja Rantaanpään ja Ikaalisten pitäjissä lewenee kuuluisaksi Pohjanlangaksi ja Hämeen-

Kankaaksi. Siitä itäänpäin lähtewä **Sataraselänne** ylenee ja kapenee **Hämeentyrössä** ja kulkee eri nimillä (**Watulanharju**, jonka **Kyröskoski** kattaisee, **Harjunharju** j. n. e.) **Tamperetta** kohden. — **Wedenjakajana** **Itaalisten** ja **Ruoweden** wesiän välillä on 500 jalkaa korkea kangasmaa, **Juhnimäki**. — **Wesiä**: **Karwianjoki**, **Säkijärwestä** **Kauhajoen** kappelista **Waasan** läänistä, läpi **Kantaanpään** ja **Merikarwian**, jossa se laajenee **Sjojärweksi**. — **Normarkun-joki** eli **Ahlaišten-joki**, mainiosta **Kunintaanelähteestä** **Satakunnanselänteellä**, **Mouhijärwen** ja **Ulwilan** pitäjän läpi. — **Lamminjoki** yhdistää **Karwian-** ja **Normarkun-joet**. — **Kolemäen** wesiistöön kuuluvia wesiä on tässä läänissä pitkin kolkis ja itä rojaa **Waasan** ja **Hämeen** lääninä vastaan monta järweä: **Wisuwesi**, **Tarjannes**, **Sotkanselkä**, **Ruowesi**, **Muroleentoski** **Ruoweden** pitäjässä, **Wankowesi**, **Ruoweden** ja **Mesfukylän** välillä, **Näsijärwi** **Pirkkalan** ja **Mesfukylän** välillä, ja **Tampereen koski** sekä **Pyhäjärwi** **Pirkkalassa**, **Sorwanselkä** ja muita **Wesilahden** järwiä. Kaikkein näiden järwein, **Pyhäjärwessä** yhtyneet, wedet juoksewat **Nokianwirtaa** **Pirkkalassa**, **Kuloweteen**, **Karkun** pitäjässä, josta ne, saatuansa, **Suurokosken** kautta, pohjaista lisäwesiä **Kyrön** 280 jalkaa korkeasta, 9 penikulmaa pitkästä, **Itaalisten** ja **Hämeentyrön** pitäjän läpi juoksewasta wesiakfosta, juoksewat **Rautaweteen**, **Tyrwään** pitäjässä, ja siitä **Wammaskoskea** **Niekoweteen**, josta **Kolemäenjoki** saapi alkunsa. Suostesansa kaarenmoisena **Suittisten**, **Kolemäen** ja **Ulwilan** pitäjän läpi saapi **Kolemäenjoki** eteläpuolelta lisäksensä 12 penik. pitkin **Loimijoen**, joka tulee **Tammelan** pitäjämästä **Hämeen** läänissä ja juoksee **Loimaan** ja **Suittisten** pitäjän läpi. Siihen yhtyy **Puukalaitumenjoki**, lähellä **Suittisten** kirkkoa. **Alangossa** etelä puolella **Salpausselännettä** juoksee **Curajoki** **puhbasantopohjaisesta** **Pyhäjärwestä** **Curan** ja **Curajoen** pitäjän läpi; siihen juoksee pohjais puolelta haara **Röyliönjärwestä** **Röyliön** pitäjässä.

Ahwenamaahan kuuluu yksi suuri saari, **Ahwenamaan** mantere, ja paljon (noin 80) saaria ja kareja. Sen eteläpuolella on **Itämeri**, länsip. (5:den Suomen penik. lewyinen) **Ahwenameri**, pohjaisp. **Pohjanlahti** (**Raumanmeri**) ja itäp. "Skiftet" niminen, 2:den penik. lewyinen aukko, joka erottaa **Ahwenamaan** saariston (**Brändön**) Suomen saaristosta (**Warissalosta**). Maa on epätasaista; kivilajia on tummanpunainen, isosyinen harmaa-kiwi (graniitti) tavallisin. Ilmat owat lauhat; **Ahwenameri** ei jäädy kaikkina talwina. Jyviä ei saada tarpeeksensa. Riitut owat heinäviä, ja **Ahwenamaan** (**Söglön** pitäjän) juustot owat kuuluisat. Ralkki- ja rautamalmituonia löytyy; rau-

dan kiskominen Sodön saarella, Föglösfä, on kuitenkin nyt laannut. Paraita elatuskeinoja on kalastaminen ja metsästäminen (wesilintuin ja hylkeitten pyytäminen). Kauppa ja laiwain kulminen wuorolla on parahin rahantulo. Usukkaat, jotka ovat ruotsalaista sukua, ovat siistejä, ahkeroita ja rohkeita (15,000).

Mainittawimmat ja leweimmät aukot Ahwenamaan saaristossa ovat: **Lappwesi** (2½ penif.), Brändön ja Kumlingin välillä, **Delet** (2½ penif.), Kumlingin ja Wargatan välillä **Worböösä**, **Bomarsundin** aukko (1 penif.), **Worböön** ja Ahwenamaan mantereen välillä, ja **Signilfärin** aukko (1½ penif.), Ahwenamaan mantereen ja uloimpien, **Signilfär** nimisten karein välillä, wäylällä Ruotfin (**Grislehamn**). Ahwenamaan mantereen itäiselle rannalle tunkeupi **Lumparen** niminen merenlahti. — Wuoria on **Orballskint** korkein ja muuten mainittawia ovat **Kenberg**, **Sundin** pitäjässä, **Gethaberg**, **Finströmin** ja **Saltwiksborg**, **Saltwikin** pitäjässä. Suku-kumpuja (ättehöggar) on monin paikoin, suurimmat **Godbysfä**, **Finströmin** pitäjässä.

Satakunnassa:

Pori, Kokemäenjoen etelä rannalla, 3 penif. sen suusta, **Ulwilan** pitäjässä, Suomen suurempia kauppa-kaupunkeja. Täällä on ylä-alleiskoulu, waihetuskonttoori, suurempi tulitikkutehdas, konepaja ja muutamia muita tehtaita; 6,300 asuk. Kaupungin satama on **Näpösfä**.

So w. 1365 sai **Ulwilankylä** kaupungin oikeudet; kaupunki muutettiin w. 1558 nyhjijelle paikalleen, **Bärnesten** kuninkaan kartanon tiluksille. — **Kuwaslangas** ja **Kangas**, lasitehtaita Merikarwialla. — **Lankkoeki**, paperi-, wajanssi- ja sawipiippu-tehdas, alapuolella Merikarwianjoen alkua **Sjojärwestä**. — **Sola** (**Fredriksberg**), — **Normarkku**, — **Leineperi** (**Fredriksfors**), rautapruukeja, — **Wiaswesi**, karttatehdas, — **Tuorsniemi**, lasitehdas, — **Sahakoeki**, öljymylly, **Ulwilassa**. — **Kokemäen** pitäjässä, 4 penif. ylöspäin **Porista**, on wanha ukkohuone, jossa kristinuskon ensimmäinen julistaja Suomessa, piispa **Henrik**, sanotaan saarnanneen. Sen säilyttämiseksi häwiämästä on sen ympärille rakennettu kivestä kehä (w. 1857). — **Kyröskoeki**, pumpulitehdas **Hämeenkyrösfä**. — **Skaalisten** kauppa (w. 1858).

Rauma, wanha kaupunki meren rannalla; melkoinen kauppa, enimmäkseen lehtereillä ja puu-astioilla; kuuluisa pitfin kutomiseks-tansa; 2,800 asuk.

Sai kaupungin oikeudet w. 1441 ja alkunsa siellä olewasta luostarista. Keski-aikalauden lopulla oli siellä mainio koulu (**Collegium Raumense**). — **Rauttua**, rautapruuki, lähellä **Eurojoen** alkua **Pyhä-**

järvestä, — **Panella**, karttatehdas, Euraassa. — Lähellä olevalla **Köyliönjärvellä** sanotaan **Lalli** niminen talonpoika murhanneen edellä mainitun **Henrik** nimisen pispän.

Varšinais-Suomessa:

Uusikaupunki, meren rannalla; hyvä satama, melkoinen kauppa lehtereillä ja puu-astioilla; nahka- ja tupakkitehdas; 3,100 asuk.

Perustettu w. 1617. Rauhanteko w. 1721.

Raantali, vanha, nykyään vähäinen kaupunki meren rannalla. Täällä valmistetaan paljon pellawa-, pumpuli- ja willakankaita sekä jalkineita; vähäinen kaupanliike; ruoppakylpylaitos; 500 asuk.

Täällä olleesta **Brigittalaisesta luostarista** on kaupunki saanut alkunsa (kaupungin oikeudet w. 1443). — **Pirilä**, maanviljelyskoulu Raiflossa.

Turku, Suomen vanhin ja merkittävin kaupunki, sen siviisityksen emä, entinen pääkaupunki, vieläki kauppansa ja keinollisuutensa suhteen suuri-arvoisin. Täällä on hovioikeus, Suomen arkkipispän ja läänin kuvernöörin asunto, vaihetuskonttori, gymnaasi, monet koulut, kuuromyllyäin oppilaitos, pääpiiliseura, ewankeliumiseura, talousseura, 2 ojennuslaitosta, monet tehtaat (pumpulin lehräyslaitos, sokeritehdas, usioita tupakkitehtaita, 2 konepajaa, verkatehtaita y. m.); 22,000 asuk. Kaupungin läpi juoksee **Nurajoki**, jonka suulla on **Turun linna**, vanhin linna Suomessa.

Kaupungin alkua luetaan vähää järempää kun **Kuotsalaiset** ja **kristinusko** asettuivat Suomeen (w. 1157). Sälkeen suuren palon, joka syyskuun 4:nä ja 5:nä p. w. 1827 hävitti melkeen koko kaupungin, on se rakettu sopivammalla tavalla. Rauhanteko w. 1743. — **Rupittaalla**, lähellä kaupunkia, on pyh. **Henrikin** jo vanhaan aikaan kuuluisa terveyden-lähde, jonka vedellä ensimmäistä Suomen kristittyitä sanotaan kastetun. Nyt siinä on kylmän veden paranne-laitos ja entisen suomalaisen puutarhankasvatuseuran puutarha. **Muisjalo**, ihana, tammia ja pähkinä-puita kaswawa saari, muinan kuniukaan kartano, nyt kuuluwa kaupunkiin; siellä on paljo kaupunkilaisten huwi-asuntoja ja puistoja. — **Lemun-niemi**, kaakossa Turusta, sotatappelu w. 1808. — **Owidja**, Parassilla, muinan tuon mainion **Fleming**-suvun kartano. — **Kankaan Maskussa**, muinan **Horni**-urosten kartano. — **Louhisaaari** (**Willnäs**) ja **Saari**, Lemun pitäjässä, myöski vanhoja herran-

kartanoita. — **Vitosten** suuri werkatehdas, Viedon pitäjässä. — **Sallisten** maali- ja kiihtu-myhly Nummen pitäjässä. — **Tourula**, lasitehdas Nälneen kappelissa. — **Kärsämäki**, porteritehdas Maarian pitäjässä. — **Latofartano** (Kuusto, Nässegård), rautapruuki, — **Teijo**, masuuni, — **Koski**, masuuni ja waiken sulatuspaja, Perniössä. — **Salon** kauppa (oikeudet w. 1860), — **Mathildedal** ja **Kirjakkala**, rautapruukiteja, — **Juwankoski**, paperitehdas, — **Jukeri** ja **Moniemi**, lasitehtaita, Uskelassa. — **Björkboda** ja **Sunnanå**, rautapruukiteja, — **Dahli**, masuuni ja rautapruuki, — **Westankärr**, tunnettu 1808 vuoden sotahistoriasta, Kemion saarella, jonka lähellä löytyy 1808 vuoden sotahistoriassa mainitut **Sandöström** ja **Jungfrusund**. — **Kuusluodossa**, Piikkion pitäjässä, on vielä jäännöksiä Suomen paawilaisten piispain linnasta, jonka Gustaa I:nen häwitytti (w. 1528). — **Seili** (Stjälö), saari Rawon pitäjässä, heikkomielisten hospitaali tahti parannuslaitos (asetettu w. 1619), jossa tähän aikaan waan parantumattomiksi haawatuita heikkomielisiä holhotaan. — **Fortuna**, wäyhäinen wajanestija sawipiippu-tehdas Kellingin säterissä Rawon pitäjässä. — **Terttilä**, paperitehdas Somerolla. — **Johannislund**, lasitehdas Riikalassa.

Mhwenamaalla:

Maariahamina, Swiby-lahden etelä rannalla, Jomalan pitäjässä, 200 asuk.

Perustettu w. 1859; sai kaupungin oikeudet helmik. 20 p. 1861. — **Starpanå**, w. 1854 häwitetty linna-rakennus Bomarsundissa, Sundin pitäjässä. — **Kastelholma**, kuninkaan kartano, jossa ennen on ollut linna ja wieläki on sen jäännöksiä, Sundin pitäjässä. — **Degerby**, Föglön pitäjässä, tullikamari. — **Efferö**, Hammarlandin pitäjässä, tullikamari ja raja-postikonttoori. — **Godby**, Finströmin pitäjässä, lasareetti ja koululaitos.

4. Uudenmaan lääni

on 25:den penik. pituinen ja 4—8 penik. lewyinen rantamaa, Salpausselänteen alapuolella, pitkin Suomenlahden rantaa Rymijokeen ja sen läntiseen suu-haaraan asti, lähellä Mhwenkoskea. Tässä läänissä on jotenkati kuffuloita ja harjuja, joiden wälissä on wäyhäisempiä tasamaita. Rantamaasta pistää mereen, lahtien wälissä, paljo niemiä ja wuorenneniä, (esim. Hankoniemi, Porckala) ja sen edustalla on kareja ja kauniita saaria. Waikka länsipuoleessa on moniaita hietakankaita ja itäpuoleessa paljo suuria irtanaisia kivi-möhkäleitä, on maanlaatu enemmiten wiljawaa saawimaata. Maata wiljellään taidollisemmasti

kuin useimmissa muissa Suomen maakunnissa, johon monet suuremmat herras-kartanot ovat olleet esimerkkinä. Ilman-ala on lauhaa; nisu menehtyy, mutta sitä viljellään vähän. Tammia tapaa paikoin, mutta ne näyttävät ylenhensä Suomessa olevan häviämään päin. Wahteria, niinipuita, saarnia ja muita paremman laatuista puita kasvaa itsestänsä metsissä. Hedelmäpuut, joita kasvatetaan ylenhensä, menehtyvät hyvästi kosteassa meri-ilmassa. Jngon pitäjä on kuuluisa humalan viljelemisestäänsä. Kalastaminen on hyötyisää; Tammisaaren kilohailit (waspuukit) ovat kuuluisia; Rymijoen saadaan lohja. Kalkkivuori-suoni kulkee pitkin rantamaata Warfinais-Suomesta melkeen Helsinkiin asti; Karjan pitäjässä poltetaan paljon kalkkia. Länsipuolella on runsaasti rautakiweä (malmia); hywin rautainen rautakiwensuoni kulkee Perniöstä, Turun läänissä, Tenholan läpi Pohjan pitäjään päin. Raudan kiskomisesta erinomaisempia paikkoja mainittakoon: Djamo, Lohjan pitäjässä, Suomen wanhin malmitaiwanto, jonka aikansa mahtawa, kuuluisa talonpoikain kiusaaja, Erik Fleming, pani w. 1542 toimeen; Mautniemi, samoten Lohjan pitäjässä; Jussaari Pohjan pitäjässä; Tuorila eli Kuolonsuomäki, Wihdin pitäjässä; Mantans, Espossa; Siilböle, Tawastby, Munksnäs ja Stanswik Helsingin pitäjässä. Waskeatavataan ja otetaan parissa paikkaa, Drijärwellä Rislossa ja Paawolassa Lohjalla. Jngon pitäjässä on löyhty pihkakiweä (bernsten). Täällä ja Warfinais-Suomessa on enin pruuukilaitoksia. Usukkaat, Ruotsalaisia (90,000) ja Hämäläisiä (80,000), ovat kunnollisia maanviljelijöitä ja merimiehiä, mutta typeränlaisia käsiestänsä.

Wuoria: Hämeestä tulee **Lohjanselänne**, josta pian (lähellä Hywinkää Nurmijärwellä) haara lähtee eteläänpäin Tuusulan ja Helsingin pitäjään läpi, mutta joka itse kulkee Wihdin, Lohjan, Karjan (Karjan kenttä) ja Pohjan pitäjään läpi, Tammisaaren situ, Hankoniemeen. Koillis kulman (Sitin pitäjän) läpi kulkee Salpanselänteeseen osta. Korkein kukkula tässä läänissä on **Ketuumäki** (386 jalk.) koilliseen päin Elimäen kirkolta. — **Wesä:** **Karjanjoki**, Wihdin ja Lohjan järvistä, juoksee Karjan ja Pohjan pitäjään läpi Pohjan pitäjän pitkään ja kaitaiseen lahteen. — **Siuntionjoki**, Pikkalan lahteen. **Wantajoki**, Lopen pitäjältä, Nurmijärwen ja Helsingin pitäjään läpi, laskee puoli penik. Helsingin kaupungista Sörnäisiin lahteen. — **Siponjoki**, Mänt-

fälän, Tuusulan ja Sipon pitäjän läpi. — **Mäntsälänjoki**; sen suu on Pornoon pitäjässä. — **Pernajanjoki** eli **Kostentylänjoki** (Forsby-å) Lapteskin ja Pernajan pitäjän läpi Pernajanlahteen. — **Kymijoki** tulee Mittelin läänistä, kattaisee pohjaisen salpafelänteen ja juoksee, eteläänpäin selkävän kaaren muotoisena, Vitin pitäjän läpi, mutta saatuansa lisävettä **Wuohijärwestä** (92), joka myös on kattaisut pohjaisen selänteen, kääntyy se etelää kohten, alas Salpaukselännettä (**Keltun koskea**), ja juoksee sitten pitkin Wiipurin läänin rajaa mereen (**Unjala, Ahwentoeki**).

Uudellamaalla:

Tammisaari, vanhempia kaupunkoja, meren niemellä, Pohjan pitäjässä; kauppa melkoinen; Tammisaaren nahka-formikkaat ovat kuuluisat; willan kehruu-laitos; 1,300 asuk.

Mainitaan kaupunkina w. 1515. — **Gustafswärn**, vähäinen linna Sankoniemellä Tenholassa, perustettu w. 1789, hävitetty w. 1854. Merisotatappelu 1714. — **Stogby, Koski** ja **Trollshöfda**, masuuneja Tenholassa. — **Fiskari**, Pohjan pitäjässä, waski- ja rautapruuki, konepaja ja pienempään teräskaluin tehdas. — **Autskog**, wasken huuhtolaitos, werka- ja karttuuni-tehdas, — **Pinjastén** (Billnäs) rautapruuki, Karjanjoen ronnalla, Pohjan pitäjässä. — **Kärkelä**, wasken sulatuspaja Karjalohjalla. — **Muutio** (Swartå), Karjanjoen ronnalla, Suomen vanhin rautapruuki, Karjan pitäjässä. — **Nasepori**, Karjan pitäjässä, muinain kuninkaan kartano, jossa on linnan jäännöksiä, jonka se mainion rikas Bo Jonsson Grip sanotaan rakennuttaneen (w. 1372). — **Wankeri** (Fagerwik), rautapruuki ja masuuni Ingon pitäjässä. — **Djakkala**, lasitehdas. — **Karkkila** (Högfors), masuuni ja konepaja, Wihdin pitäjässä.

Helsinki, meren niemellä, Suomen pääkaupunki. Täällä on Kenraalkuvernööri, Keisarillinen Senaati (wuodesta 1819) ja kaikki Suomen hallituksen tähden asetetut pää-wirkakunnat, Aleksanderin yliopisto (wuodesta 1828) ja kaikki sen yhteyteen kuuluwaiset laitokset, moniaita seuroja tiedetten ja taidetten edistämiseksi (tiede-, lääkäri-, Suomalaisen kirjallisuuden-, Suomen eläin- ja kaswitieteen-seura ja Suomen taide-yhteys) ja lääninhallitus. On myös mallikoulu ja naiskoulu sekä monta muuta koululaitosta, moniaita tehtaita. Kauppaliike on, wuotijon rahaliikkeen puolesta, suurin Suomessa (päälle 6 milj. markkaa, mutta tästä tulee wientitavarain osalle waan

$\frac{1}{6}$ osa). 2 oivallista satamaa; Suomen sotalainwain olopaikka. Romeita rakennuksia; 32,000 asuk.

Perustettu w. 1550 Wantajoen suulle (Wanha kaupunki); siirretty w. 1642 nykyiselle paikallensa Estnästin niemelle. Täällä (Kampilla) päätettiin 1741—1743 wuotten sota. — Lappwiitti, heittomiehisten parannuslaitos, lähellä kaupunkia, niinkuin Urkikapori, jossa on yli-opiston tähti-torni, kuuluisa ja hywästi rakennettu terweySweden juontipaikka ja kylpylaitos, ja monta komeaa kaupunkilaisten huvikartanoa. — Thölö, sokeritehdas, Haguäs, konepaja, lähellä kaupunkia. — Wanhakaupunki, wärinnyly ja sulkatehdas, — Wanta, masuuni Helsingin pitäjässä. — Swedja, Siuntiolta, Fleming-jurwun perintökartano; Swedjan Klaus on tunnettu nuijasodan historiasta. — Kellokoski (Mariefors), rautapruuki Tuusulan pitäjässä. — Söbertulla, Siposja, maanwiljelyskoulu.

Wiapori, luja linna, puoli penikulmaa Helsingistä, rakennettu 7:lle saarelle, jotka ovat: Wargö, päälinna, Iso ja Pikku Itä-Swartö, Länsi-Swartö, Gustafswärd, Longörn ja Löwen. Täällä oleskelee osa Wenäjän sotalainwastoja; 1,000 asuk.

Tätä ruwettiin rakentamaan w. 1749, kreivi N. Ehrnswärdin johdatuksella, jonka hauta on linnanhaltijan talon kartanolla, Wargösfä.

Porwoo, wanha kaupunki, lähellä Porwoonjoen laskea merenlahteen. Piispan asunto, gymnaasi, ylä-alkaiskoulu, kuuromykkäin koulu, moniaita wähempää tehtaita, kauppa melkoinen; 3,400 asuk.

Mainitaan kaupunkina jo w. 1424. Täällä pidettiin Suomen säätyin kokous (waltiopäiwät) w. 1809, jolloin Suomen nykyinen hallitus-muoto perustettiin. — Tjusterby, maanwiljelyskaluin tehdas, Porwoon pitäjässä. Mainitusja pitäjässä on syntynyt monta Suomen mainiota sotaherraa, niinkuin tuo 30-wuotifesta sodasta tuttu Torsten Stålhandste Hummelsundissa ja 1808 wuoden sodassa mainio R. J. Adlercreutz Kialassa. — Sellinge, lasitehdas Mäntfäälässä.

Lowiisa, merenlahden rannalla; melkoinen kauppa-liike; ylä-alkaiskoulu; 2,400 asuk.

Kaupunki perustettiin w. 1745 ja nimitettiin Degerby; sai w. 1752 Lowiisan nimen senaikuisen kuningattaren Lowiisa Urkan nimestä. Oli jonkun aikaa (w. 1743—1778) Rymmin läänin maaherran asuntona. Lähellä kaupunkia, meren puolella, on Swartholman häwitetty linna. — Thorsbyn kylässä, Pernajan pitäjässä syntyi (w. 1512?) kalastajan poika, sittemmin piispa Mikael Agrikola. — Lähellä Roskentyhlän (Forsby) pöyhähtynyttä rautapruukia Pernajan pitäjässä laiwettiin jon-

kun aikaa hopeata 16:sta kaimos-kuopassa. — **Strömfors**, rautapruuki Rymijoen rannalla. — **Wärrölä**, kylä Klimäellä, rauhanteko w. 1790. — **Ujala**, säterikartano Klimäellä; kuningas Kaarle IX:s lahjotti sen Liiviläiselle Henrik Wredelle; nyt on se ruhtinas Mensjikowin. Ujalan liitto w. 1788.

Sämeesjä: Perhentemi, Titin pitäjässä. Täällä olevasta kalkkivuoresta sanotaan Birger Jaarli tuottaneen kalkkia rakennuttaisiansa Sämeenlinnan linnaa.

5. Wiipurin lääni.

Tähän lääniin kuuluu ensin osa vanhaa Suomea *). Eteläpuolella on Suomenlahti ja kaakkoispuolella Laatokka. Maa on yleensä epätasaista ja tasamaita on harvassa ja ne ovat pieniä. Laaksoissa, joista wesi ei pääse juoksemaan pois, on rämeitä, kelpaamattomia soita ja hyllyjä. Maanlaatu Suomenlahden, Laatokan ja Wuoksenjoen rannoilla ei ole juuri huonoa sawimaata, mutta muuten on maa, metsättömäin wuorien ja kiwilouhikkoin välissä, enimmäen someroista, josta on vaikea saada wiljaa. Kun täällä on paljo kaskea poltettu ja kaskeet siten ovat monet wuodet paljaina, on maa monin paikoin synkän ja kolkon näköistä. On kuitenkin paikoin ihaniai seutuja, niinkuin Laatokan rantamaa, josta jyrkkiä ja teräviä wuorenniä pistää ulos weteen. Maanwiljelys ja käsityöt ovat huonolla kannalla ja kun asukkaat ovat hidastuontoisia ja tekewät alakuloisina ja wastahakoisina päiwätöitänsä siellä olewisia monissa lahjotus-kartanoissa, täytyy Wenäjältä tuoda suuria wiljawaroja ja kaikenlaisia käsiteoksia. Tattaria wiljellään siellä enemmän kun muualla Suomesä, waan ei kuitenkaan erittäin paljon; ja waikka sitä kylwetään tuiti laihaan maahan, saadaan siitä toisinaan 30:s jywä tuloa. Uskusten paras rahantulo on palkkakuormain kuljettaminen, joita wadättävät kaukaisille seuduille; tämä rahantulo on viime wuosina wähennyt, mutta maanwiljelys sen siaan parannut. Tämän maakunnan ollessa kauwan rajamaana, oli siellä wihollinen muinais-aikoina yhä

*) Vanhaksi Suomeksi mainitaan sitä osaa maata, joka on Rymijoen itäpuolella ja Sawonlinnan eteläpuolella, s. o. Wiipurin lääni ja etelä osa Mikkelin lääniiä; se osa maata, joka ennen wuotta 1809 kuului Wenäjälle.

peljättävänä, ja se lienee osaksi syynä että siellä vieläkin yleensä eletään huomiseesta paljon huolimatta. Lohen saalis Rymijoesa ja lohen ja siian saalis Wuoksenjoesa on runsas; Saima ja Laatokka ovat myös kalaisia. Näissä wesisä on mustia hylkeitä. Itäisissä pitäjissä on suuri sahanliite. Kiwikunta on runsas: järivistä ja soista saadaan hölmää; löytyy myös marmoria ja kalkkia (monin paikoin, erinomattain Ruskealassa, Laatokan pohjaispuolella), kalkkipatia (Jmpilahdessa, josta vuosittain wädätetään postiliinitehtaasen Pietariissa isot joukot), waskea (runsaasti Pitkärannan kylässä Jmpilahdessa Koirinojan warrella), tinaa (samoten Pitkärannan kylässä), wajanssi-samea (Parikkalan pitäjässä), lyijyksiweä ja porfyria (Suurisaarella). Suurin osa näitä kaluja wiedään Wenäjälle, johon myös mieluisesti ostetaan sekä rauta- ja lasitehdasten walmistamaa kalua että graniiti-wuoresta lohkaistuja kiviä (joita erinomattain saadaan Pyterlahdesta Wirolahden pitäjässä, josta Pietariissa oltwa Aleksanderin, 98 jalan korkuinen ja 22 jalan paksuinen muistopatsas on otettu). Mainittawa on pajun kuorten myyminen Pietariin. Maantiet ovat hyviä, kuin siellä on ololta rapakiweä, joka maan sisässä pysyy kooassa mutta ilmaassa murenee someroksi. Enin kansa on Suomalaisia, Karjalaiisten sukua, mutta ovat, oltuansa kauwan Wenäläisten parissa, luonnostuneet heidän mukaansa. Enin osa tunnustaa Lutherin oppia; mutta Suojärwen, Salmen ja Suistamon pitäjäläiset ja Kitelän kappeliläiset Jmpilahdessa ovat greekon uskolaisia, joita myös on siellätäällä ympäri koto lääninä (32,000). Pyhäristin ja Ritwennawan pitäjiin on enin Wenäläisiä asettunut.

Wuoria: Pää-selänne on **Salpaukselänne**, joka koillisessa Karjalassa tulee Kuopion läänistä ja menee Suojärwen pitäjän läpi etelää kohden **Tolwajärwen** wuorille, jossa se kääntyy luoteesen ja kappaleen matkan päästä, Korpiselän kappelin kirkolla, palaa takasin Kuopion lääniin, josta se taas lännempää tulee eteläistä suuntaa, Ufuniemen pitäjän läpi Laatokan luoteista rantaa kohti, josta se kulkee Iounaista ja läntistä suuntaa Wuoksenjokeen (Imatraan) päin ja Saiman eteläpuolta Rymijokea (Keltua) kohden. Samaa suuntaa, kun se, mutta pohjaisempana juoksee Saiman eteläisen selän katkaisema salpaukselänne. Tähän kuuluu vielä: a) **Uunukfenselänteen** pohjainen osa, joka lähtee Tolwajärwen wuorilta Wenäjälle ja laajenee hietakankaaksi itäpuolella

Laatokkaa; b) enin osa **Uyrapäänselännettä**, pitkin Wuoksen länsi rantaa Inferinmaalle; c) Salpausfelänteen siwu-haara, etelää kohden, Uudenmaan (Wehkalahden) ja Karjalan (Wirolahden) välissä, Suomenlahteen, jossa se loppuu **Mäntylahden** nuoren-solaan (mainio vuotten 1741—43 sodasta), ja d) Saiman länsipuolella, **Sawonselänteen** eteläisin osa, Mikkelin läänistä. — **Wesiä**: **Kymijoki** wiistui suineen: **Ahwentoski** (Abborfors), **Pyhtää**, **Suttila**, **Kymi** ja **Kortekoski**. — Laaksoissa Salpausfelänteen ja sen samasuuntaisen pohjaisemman felänteen välissä juoksewat **Waltialan** wedet Kymijokeen. — **Juushtilanjoki**, Lappweden pitäjästä, kolmin suin Suomenwedenpohjaan (Wiipurinlahden pohjaisin perä). — **Rajajoki** on rajana laaksoa kohden (Maadun ja Kiwennawan pitäjät). — **Suwanto**, järwi Sakkolasissa lähellä Laatokkaa. — **Wuoksenjoki**, Saimasta, juoksee Saiman rantaharjun läpi **Imatran** pudoketta Ruokolahden pitäjässä ja sitten kaarenmoisena, leweten paikoin järwiksi, Zääsken, Antreinkirkon, Pyhäristin, Waltijärwen, Käisälän ja Kätkisalmen pitäjäin läpi. **Kanawan** kaiwettua (vuonna 1857) poikki **Kiwintemen**, 375 kynnärää leweän kannaksen, Wuoksen ja Suwannon välissä, joka lähellä **Taipalletta** juoksee Laatokkaan, pääsee Wuoksen wesi suorempaa tietä Laatokkaan. — **Leskelänjoki** eli **Jänisjoki** juoksee **Jänisjärwen** läpi Laatokkaan. — **Tulimajoki**, **Voimalanjärwen** läpi, Laatokkaan. — **Suojärwi** y. m. itäiset wedet juoksewat Onegaan. — **Tolwajärwi** Melasellään Kuopion läänissä. — **Winajoki**, **Kunuksenmaan** rajana, Laatokkaan, jonka luoteinen puoli kuuluu Suomenmaahan. — Tähän lääniin kuuluu myös sen saarisen **Saiman** eteläinen osa, josta **Saiman kanawa**, joka alkaa Lauritsalasta, 5 wirstaa itäpuolella Lappeenrantaa, kulkee Saiman rantaharjun, Nuujamaajärwen, Soskuenjoen, Juushtilanjoen, Juushtilanjärwen ja Lawolanjalmen (28:sas ja viimeinen sulku) läpi ja laskee, juostuansa 5 penik., Wiipurinlahteen, kaupungin ja linnan välissä.

Uudellamaalla:

Hamina, merenniemellä Wehkalahden pitäjässä, linnotettu; sotakoulu, naiskoulu; melkoinen kauppa; 3,100 asuk., paitti sotakoulun seurakuntaa (350 henkeä).

Mainitaan w. 1656 Wehkalahden nimisenä; saanut nykyisen ruotsalaisen nimensä **Fredrikshamn** w. 1723 kuningas Fredrikistä, joka, vuotta ennen, rupesti sitä linnottamaan. Rauhanteko w. 1809. Siinä on kolme esikaupunkia: **Wiipurin esikaup.**, **Sietaniemi** (Sandby) ja **Sawiniemi**. — **Kymi**, pikkuinen linna Kymijoen itäisen haaran suulla. **Ruotsinsalmi** (Swenssfund), Kymijoen itäisellä suulla, aiwottu linnotetuksi satamaksi sotalaimoille, jonka tähden lähellä olewalle **Kotkan** saarelle rakennettiin tarpeellisia huoneita. Merisota-tappelu w. 1789 ja 1790. **Suurisaari** (Hogland), Suomenlahdessa. (Siinä on **Wäti-**

päällisy8 niminen, 433 jalk. korkea nuoren tukkula.) Merisota-tappelu 1788. On, niinkuin muutkin ulkosaaret siellä, kalkioinen, hietainen ja hedelmätön; elatuskeinona on kalastaminen, hylkeen pyytäminen ja alusten luotsaaminen.

Karjalassa:

Wiipuri, vanha, muinan linnotettu kaupunki, Wiipurin lahden rannalla. Täällä on hovioikeus ja läänin kuvernööri, vaihetuskonttoori, ylä-alkeskoulu, 2 naiskoulua, suomalaisen kirjallisuuden seura, oijennuslaitos ja siihen yhdistetty turvatomain lasten hoitolaitos (Nygårdin maalla Wiipurin pitäjässä), 6 kirkkoa, moniaita tehtaita. Wiipurista wiedään enemmän kun mistään muusta Suomen kaupungista ulkomaalle kauppalua, joka on Kuopion läänin sahoista tuotuja plankkuja ja lautoja. Mutta kauppaliike on enimmiten ollut ulkomaalaisten käsisä. Wiipurin trinkilät ovat kuuluisat. 12,000 asuk.

Wuonna 1293 perusti Torkel Anuutinpoika **Wiipurin linnan**, kaupunkia lähellä olevalle saarelle. Se sai kaupungin oikeudet w. 1403 ja varustettiin, Erik Alfelinpoika Tottin toimella, muureilla (1477 w. paikoilla). Wiipurin pamaus w. 1495 ja Wiipurin katulyöpy (merisota-tappelu) w. 1790. Esikaupunkien nimet ovat: **Pantsarilahti**, **Pietarin esikaup.** ja **Wiipurin esikaup.** (Reitsyniemi). **Vanha Wiipuri** (Monrepos, jossa kaupungin arwellaan muinan olleen), lähellä kaupunkia, lomea puutarha, jossa on Wäinämöisen wartalo-kumaki. — **Sarjus**, nahkatehdas, Wirolahdella. — **Uspää**, nahkatehdas, — **Kirjola**, tynttilä- ja saipuatehdas, — **Terwajoki**, saipuatehdas, — **Uokkala**, peilitehdas, — **Serttuala**, köysi- ja sikuri-tehdas, — **Kintteri**, öljymyly, — **Korpelan-Uutio**, maanviljelyskoulu, kaikki Wiipurin pitäjässä. — **Peippola**, rautakalutehdas, — **Taljala**, paperitehdas, — **Leistikä**, lasitehdas, Uudellakirkolla. — **Kyhrölä**, hajuveden tehdas, Pyhäristin pitäjässä. — **Sumpula**, masuuni Raubun pitäjässä. — **Systerbäffi**, Wenäjän kiviääritehdas ja siihen kuuluwa **Raiwolau** masuuni Kivennawan pitäjässä.

Kätkifalmi, Wuoksen suu-haarain välissä olewalla saarella, linnotettu, käypi Pietarissa kauppaa Karjalan kaluilla, jotka owat enimmiten lautoja, pajun kuoria, woita, kalaa, metsänotuksia ja turkkinahkoja. Tätä kauppaa kulkewat Wenäjän höyrylaimatti; 1,000 asuk.

Lähellä kaupunkia oli wanhuudesta linna, jonka Sigge Lake wahwisti (w. 1295). Wuonna 1310 rakettiin linna uudestaan nykyiselle

paikalleen. Siinä lähellä oleva kaupunki sai kaupungin oikeudet w. 1617. Erinomaisin kaupunki entisessä Käisälmen läänissä. **Konoufaari** (Konowits), saari Laatokassa, Pyhäjärwen pitäjässä; siinä on greekalainen luostari, perustettu w. 1393. — **Kurkijoki** (Sloboden), Kurkijoen pitäjän kirkonkylä, vähänen kauppa Kurenajan suulla Laatokan rannalla, Pietariin menewän kauppakaluin warastopaikka. — **Suotniemi**, wajansitehdas Käisälässä.

Sortawala, Laatokan pohjaisella rannalla; karttatehdas; käypi kauppaa Pietarissa; 700 asuk.

Kaupunki on perustettu luultawasti w. 1617, ja sai kaupungin oikeudet w. 1629. — **Balamo**, saari Laatokassa, Sortawalan pitäjässä; siinä on greekalainen luostari ensi luokasta, perustettu w. 992. — **Pittäranta**, wäski- ja tinatehdas Pittärannan kylässä Impilahden pitäjässä. — **Suojärwi** (St Anne), rautapruuki ja masuuni, Suojärwellä.

Sawossa:

Lappeenranta, Lappweden etelä rannalla, Lappeen pitäjässä; öljymyly; 1,300 asuk. Lähellä olewalla Saiman niemellä on entinen linna, nyhjäään kasarmi ja waimonpuolien sijennus-laitos (235 henkeä).

Mainitaan kaupunkina w. 1656; saanut kaupungin oikeudet w. 1727 ja 1816. Kaupunki oli ennen lähempänä linnaa. Sotatappelu w. 1741. — **Lawola**, wajansitehdas, Lappeen pitäjässä. — **Laawetti**, (Dawidestad) Luumäen pitäjässä, aiwottu rajalinna w. 1793, mutta jäänyt sillensä. — **Kärnäkoski**, wuorenjola Sawit Taipaleella; sotatappelu w. 1788. — **Lauritsala**, lastauspaikka Saiman kanavan pohjais päässä.

Hämeessä: **Walkeala**, tuttu siitä kowasta sotatappelusta, joka huhtikuun 29 p. w. 1790 pidettiin lähellä pitäjän kirkkoa.

6. Kuopion lääni.

Maa on yleensä epätasaisista (kaitaisia laaksoja jyrkkäin, metsättömdäin ja teräwä-kulmaisten selännetten välissä) ja pohjaispuolinen osa wuorisempaa kun eteläinen. Karjalan wuoret owat korkeampia, mutta loiwempia, kuin Sawon, ja niissä on enempi penkereitä. Monet niistä owat yleensä peitettyt mullalla ja metsäiset, sekä paikoin wiljeltyjä ja asuttuja. Täällä on paljo ja suuria wesiä, jotka kuuluvat osittain Saiman osittain Päijänteen weskuntiin, samoten rämeitä, soita ja newoja, jotka mo-

niaat ovat niin wetelbitä, ettei niitä pääse kulkemaan, muuten kun portaita myöten; usein talwellakin pääsee niitä ainoastaan sukilla kulkemaan. Maan luonto on yleensä kivistä, hietaista ja liejusawista, joka vaatii paljon työtä. Paikoin on wiljawaampaaki musta-multaista maata, mutta usein on usein liian kivistä. Kasken ja soiden wiljelemisellä saadaan suurimmat hywä-warat, jotka tawallisina vuosina täyttävät tarpeen; mutta syöhdään silloinki paikottain surwoleipää. Perunoita ei wiljellä niin paljon kuin muissa ojsissa maata. Karjanhoito on sangen hyödyttävää ja täältä wiedään paljo woita Wiipurin lääniin ja Wenäjälle, johon nyt on likempi ja sopiwampi itäisestä Suomesta kuljettaa kauppatalua, kun ennen oli länsi-rannan kaupunkeihin. Hewokset hoidetaan hywästi ja owatti hywiä. E:nin osa heiniä saadaan wiljellyistä soista ja sara-niituista. Kaskena olleilla palo-mailla on laidun oiwallinen; mutta niitä ei käy niittäminen kun ovat kivistä. Metsänwiljaa on jotensaki. Tawataan joskus hirwiäki, toisinaan ekhyneitä peurojaki. Metsänwiljaa ja metsän-eläinten nahkoja ulottuu kaupaksi. Suurimmasta arwosta nyky-aikoina ovat ijän-ikuiset metsät, joista sahat valmistawat paljon plankkuja ja lautoja, joita, koskein perattua ja sulkulaitosten rakennettua, käypi wesiä myöten kuljettaa Wiipuriin. Kivikunnan aineista löytyy waskea Mlomantissa (Mäntywaarassa arwellaan löytyvän runsaasti) ja Pieliisjärwellä, rautaa (pitkässä Mahosenmäessä Nilissä, usioissa kairwoksissa Mlomantissa sekä järwissä ja soissa), kalkkia, wuolu-kiweä (josta patojaki tehdään), tahko- ja mylly-kiwiä. Suomalaiset asukkaat ovat Karjalais-sukukuntaa, joka, taipuwampi kun Hämäläis-sukukunta wieraisiin tapoihin, on mukautunut itäisten naapuriensa mukaan. Uskonoppinsa suhteen on enin osa Lutherilaisia; greekan uskonopin tunnustajia (7,000) on enimmäiten tähän kuuluwassa osassa Suojärweä, sekä Mlomantissa ja Liperissä.

Wuori-jonoja: 1) osa Suomenselkää, pitkin Pohjanmaan rajaa; 2) Sawonselänteen pohjainen osa, länsi Sawon läpitse; 3) Karjalanselänteen pohjainen osa, koillis Sawon ja keski Karjalan läpitse; 4) osa Salpausselännettä, joka juoksee Wiipurin läänistä Mlomanttiin läpi, ja yhdyttyhänsä Karjalanselänteesen Selkikesä etelää kohden Tohmajärwen ja Kiteen läpi takasin Wiipurin lääniin; 5) Koli, pitkin

Pielisjärven luoteis rantaa. Yksinäisiä vuoria mainittakoon: Pöllömäki, Jisalmessa (839 jal. kor.), Kulwenmäki (765 j. t.) ja Sallisenmäki (749 j. t.); Wesämäki (725 j. t.) Kautalammillä, ja Ohimäki (713 j. t.); Soulamäki (797 j. t.) Kuopion pitäjässä ja Pujomäki, lähellä Kuopion kaupunkia; Nilfiässä, Savon ja Karjalan rajalla, Pisavuori (600 j. t.), jossa on mainio luola ja vuori-kristalleja, muinan rajamerkki Wenäjän ja Ruotsin välillä; Liperissä Pyhtinwaara, korkein niillä tienoin Karjalaa, Martowaara ja Timowaara, jotka näkyvät 2:n 3:n penikulman päähän; ja monta kullulaa pitkin Pielisjärven pohjaista ja läntistä rantaa. — Westä: a) Päijänteen westikuntaan kuuluvat, yhäkin juoksevaiset, Pielawesi, Nilalawesi (82), Jiswesi, Konnewesi (86) ja Kynstwesti, joista wesi juoksee Waasan läänin järviin. — b) Saiman westikunnan läntiset lisäwedet alkavat monista lähteistä juoksevista westistä, jotka, pohjaisesta Koljonvirran ja Jisalmen kautta, idästä Paloisten kosken ja lännestä Kihlosalmen kautta, kokuwat Poroweteen Jisalmen pitäjässä, josta wesi Peltosalmen ja Nerkkosalmen kautta juoksee Oukiweteen (54), ja siitä Wiannonkoskea (sulku-laitos) Maaninkaweteen ja siitä Ruokowirtaa (nykyjään valmistettua kanavaa) 275 jalan korkeiseen Kallaweteen. Tämä suuri järwi, jonka molemmat selät yhtywät toistinsa Kelloniemen ja Toivalan välillä olewassa salmessa, saapi Jännewirran kautta lisä-wettä Sotkamon rajalla olewista westistä, jotka juoksewat Jisalmen ja Nilfian läpitse ja owat: Sywäri (57), Wuotjärwi, Jukkaoski, Muuruwesi ja Juuruwesi (59). Kallawedestä juoksee wesi etelää kohden Leppävirran pitäjään Puutosalmen kautta Koirusweteen ja siitä Konnukoskea Unnukaweteen ja siitä Warkanksen kautta Niimäsweteen (42), Mikkelin läänissä. Kallaweden lisäwestiä, paitsi äsken nimitettyjä, mainittakoon Wehmasalmi Suwaswedestä (60), josta wesi juoksee kaakkoasi kohden Kaawiweteen ja Juojärween (61) ja siitä Palokinkoskea, lounaa kohden, Heinäweteen Mikkelin läänissä. — c) Saiman westikunnan itäinen päähaara juoksee Wenäjänmaasta Nuunajärween, siitä Pankajärween, johon Soukerinjärwi, Karjalan koillis kulmasta, laskee wetenjä, ja sitten Liesanjokea suureen Pielisjärween. Siitä juoksee Pielisjoki, johon Koitajoki juokuttaa wettä Koitereesta (49), Melaselästä, Nuorajärwestä, ja muista Miantsin sydänmaan westistä, ja sitten laskee Pielisjoki Pyhäselkään Liperissä, josta wesi Määkylänniemen ympäri juoksee Orweteen Mikkelin läänin rajalla. Viimeksi mainittuun laskee pohjaisesta Komperonjoki Wiinijärwestä Liperissä, joka ennen vastaanotti Höytiäisen weden, joka nyt kaimettua kanavaa suoraan juoksee Pyhäselkään, ja kaakosta Puhoistenwirta Pyhäjärwestä Kesälahdessa Wiipurin läänin rajalla. — Metrijärwi, läänin itäisimmässä nurtassa, kuuluu Onegan westiin.

Savossa:

Kuopio, kauniilla paikalla, Kallaveden molempain jalkain välissä olewalla niemellä, läänin- ja hiippakunnan-hallituksen istuin. Siinä on waihetuskonttoori, gymnaasi, ylä-alleis- ja naiskoulu sekä kuuromykkäkoulu, nahkatehdas; 5,000 asuk.

Perustettu w. 1776; saanut meri-kaupungin oikeudet w. 1858. — **Lewäsen** maonwiljelyskoulu liiki kaupunkia. — **Jussasten** eli **Juwan** (Strömsdal) rautapruuki, — **Palomuruu**, rautapruuki, — **Urimalahki**, Suomenmaan wanhin jo lakautettu rautapruuki Niissän pitäjässä. — **Jisalmi**, kauppa (1860) Hautiniemellä. — **Jyrkkälöski**, rautapruuki ja masuuni, — **Salahmi**, rautapruuki ynnä Niissilän ja **Dötölöksen** masuunit, Jisalmeissa. — **Warkaus**, rautapruuki ja wäyhäinen konepaja, — **Pakala**, karwan-laitos, Leppäwirroilla. — **Korkeakoski**, rautapruuki Pielawedellä. — **Toiwala**, Kuopion kohdalla, ja **Wirta-silta** Jisalmeissa, mainiot 1808 vuoden sodasta.

Karjalassa:

Joensuu, Pielisjoen suulla, Liperin pitäjässä; ylä-alleiskoulu; 900 asuk.

Perustettu w. 1848; sai merikaupungin oikeudet 1860. — **Pantakoski**, rautapruuki, Pielisjärwellä. — **Serajoki**, lakautettu waskipruuki Stomantsissa, Pielisjärwen rannalla. — **Räntöski**, rautapruuki, — **Möykö**, masuuni, Stomantsissa. — **Wärttilä**, masuuni ja rautapruuki, — **Rattilankoski**, rautapruuki, Tohmajärwellä. — **Anttola**, werkatehdas Liperissä. — **Jufajoki**, rautapruuki Kontiolahdella.

7. Mikkelin lääni

on niin täynnä järviä, ettei sellaista ole monta paikkaa maailmassa. Kun siinä yhä on, toinen toisensa wieresssä, järwen selkiä, lahtia, salmia, niemiä, saaria, kuffuloita ja metsäisiä rantoja, on se maakunta monin paikoin, niinkuin monet muutki seudut keski Suomessa, ihanimpia ja kauniimpia maan päällä. Järwien välissä, jotka kuuluvat toiset Päijänteen, toiset Saiman weskuntaan, on wuorottain soita, rämeitä ja kivistä hietamaata, joka monin paikoin ylenee etelää ja kaakkoa kohden juoksewiksi harjuiksi. Laaksot owat täällä (ala-Savossa) leweämmät ja awonaisemmat kun pohjaisessa Savossa. Kun maanlaatu on laihaa ja niittuja on wähän, täytyy täälläki suon ja kasken wiljelemisellä hankkia eloa. Moniaan vuoden wiljeltyä jätetään Suomen Maatiede.

kastimaa (halme) kaswamaan ruohoa, joka ensi vuosina kas-
 waaki hywästi ja wäkewää, mutta näin tawoin laihtunut maa
 seisoo fitten monet vuodet paljasna ja hyödyttönnä, ennenkun
 se taas rupeaa metsää kaswamaan. Pohjais-, itä- ja keski-
 osissa wiljellään tattaria. Hamppuja wiljellään joffi. Kar-
 janhoito on suuresta arwosta. Karjalan, Sawon ja Hämeen
 hewoiset owat mieluisia ei waan omaassa maassa, mutta Wenä-
 jälläki; ne hoidetaan hywin hywästi ja jäävät harwoin elosta
 osattomiksi, waikka sitä wähäkin olisi. Järwet owat kalaisia (e-
 nimmin saadaan muikkuja ja kuhia); Saimassa asustelee lohia-
 ki ja hylkeitä. Sahat owat suuresta arwosta. Kivikunta näyttää
 olewan köyhää; järwi- ja suomalmia löytyy kuitenkin, kuin myös
 kalkkia. Wiime wuotten kosken-perkauksista on ollut suuri hyöty
 ja aikaa woittain on Saiman kanawa hankkiwa uusia keinoja
 warallisuuteen itä Suomelle, jonka asukkailla ei ole ollut juuri
 suurta kehotusta laajentamaan maanwiljelystensä ja muuta kei-
 nollisuuttansa, kuin on tähtynyt kulkea pitkät ja waiwaloiset
 matkat kaluansa kaupitellaksensa. Sawolaiset owat, niinkuin
 muutki Suomalaiset, huolettomia; mutta, kerran asiaan tartuttua,
 owat he uutterat ja wäsymättömät.

Sawonselänteen eteläinen osa on pää-wuorenjono. Se tulee
 Kuopion läänistä ja juoksee keskeä läänin (Pieksämäen, Mikkelin ja
 Kristiinan pitäjain läpi) Wiipurin läänin. Poitsi tätä mainitta-
 koon: a) kaakkois osassa tuo kaunis **Puunkaharju**, wäyhäisellä, jyrkkäran-
 taisella saarella Pihlajaweden ja Puruweden välillä, Kerimäen pitäjäs-
 sä; siitä on awara ja erinomaisen kaunis näkö-ala; b) lounassa poh-
 jaisen salpaselänteen osa; c) yksinäisiä wuoria, niinkuin **Kempiumäki**
 (807 j. k.) Joutfan pitäjässä, Päijänteen rannalla; — **Waaterwuori**,
 pohjaisempaa Korpilahden kappelissa (758 j. k.), — **Röyssiwuori**,
 Kantasalmessa, niin nimitetty eräästä roswosta, jonka sanotaan siellä
 oleskelleen suuressa luolassa; — **Sirjalallio**, Kristiinan pitäjässä,
 järwen rannalla, johon meritse matkustawaiset ennen aikaan tawalli-
 festi hakkasivat nimensä, — tuo järwen puolelta jyrkkä **Linnawuori**,
 Sulkawassa, jonka tasaiselle kuffulalle sanotaan linnaa ruwetun rak-
 tamaan, mutta wuorenhaltia oli muka höllä rohöttänyt alas sinne
 päiwällä kuljetetut kiwet. — **Wesiä**: 1) länsipuolella Sawonselännettä:
 a) Päijänteen itäiset lisäwedet, jotka juoksewat Pieksämäen, Kangasnie-
 men, Mikkelin, Hartolan ja Sismän pitäjain läpi, ja joissa tawataan
Ryhweksi (89), **Ryhkoski**, **Puulawesi** (90), **Käläkoski**, **Suontiejärwi**,

Wihurinkoski, Nantawesi, Jääsjärvi, josta **Kostipää** ja **Tainionvirta** lähtevät juoksemaan. Puulawedestä juoksee myös wesi, etelää kohden, **Kisfankosken** kanavan kautta **Mäntyharjuun**, ja **Mäntyharju**ssa laskee **Juolawesi** (91) **Woitoksen** kautta **Wuohijärween** (Hudenmaan läänissä) ja **Rymijokeen**. — 2) **Sawonselänteen** itäpuolella: **Kuopion** läänistä juoksee: a) **Kallaweden** wesi, länsipuolella suurta **Soijalon** saarta, **Warkauksen** kosken kautta **Enonweteen** eli **luoteiseen Saimaan**, johon kuuluu **Nimisewesi, Joroistenselkä, Joutsenwesi, Haapawesi** **Nantafalmesa** ja **Haukiwesi**; b) **Kaawiu** wesi, **Soijalon** itäpuolella, **Heinuweden** (62) ja **Kermatoksen** kautta **Joutsenweteen**; c) **Drivirta**, jota juokuttaa **Saiman** koillisia wesiä **Enonweteen**, jonka eteläisestä osasta, eli **Haukiwedestä**, wesi laskee **Haapafalmen** ja **Ryhröwirran** kautta, **Sawolinnan** ohitse, **Pihlajaweteen**, johon myös **Puruweden** kirkas wesi, **Puntoharjun** ohitse kulkevan **Punkafalmen** kautta juoksee, ja jota sitten **Haapaweden** **Puumalassa** ja **Puumalansalmen** kautta laskee eteläiseen **Saimaan**, joka monin saarineen ja niemineen muodostuu moniin selkiin, niinkuin **Luonteriwesi** pohjaista kohden, **Juwan** pitäjässä. **Kuopion** läänin rajalla olewa **Drivewesi** on **Kaifuskoksen** kautta etelän puoleltaki yhteydessä **Puruweden** eli **keski Saiman** kanssa.

Wanhaan aikaan erotettiin **Sawo Jsoon-** ja **Wähään-Sawoon**. **Wähään-Sawoon** kuului **Sawonmaan** koillinen puoli eli nyhysit **Zisfalmen, Nilstän, Kuopion, Pielaweden, Leppäwirran, Joroisten, Nantafalmen, Kerimäen** ja **Säämingin** pitäjät. **Loppu** kuului **Jsoon Sawoon**, johon myös **Nantalamin** pitäjäksi luettiin.

Sawossa:

Sawonlinna, **Haukiweden** ja **Pihlajaweden** yhdistys-paikoilla olewalla saarella, **Säämingin** pitäjässä, ylä-alkeskoulu; 1,000 asuk.

Lähellä kaupunkia, toisella saarella **Haapafalmesa**, on linna, jonka **Erik Afelinpoika Tott** perusti w. 1475 ja nimitti **Olofsborg** (s. o. **Ulinlinna**). Kaupunki sai kaupungin oikeudet w. 1816. — **Haapaniemi**, **Haapaweden** rannalla **Nantafalmella**; tänne perustettiin w. 1781 sotakoulu, joka oli toimesa wuoteen 1818, jolloin tulipalo häwitti huoneet, ja koulu sirettiin **Haminan** kaupunkiin. — **Partumäki**, **Nantafalmella**, sotatappelu w. 1789. — **Punkaharju**, kruunun puisto, — **Enonkoski**, wesiſaha, — **Kangasſaari**, potelitehdas, **Kerimäellä**. — **Puumalau salmi**, waltakuntain raja wuodesta 1743 wuoteen 1809; meri-sotatappelu 1789. — **Suntokoski**, rautaprunki ja masuuni, **Joroisissa**.

Mikkeli, **Saiman** luoteisen lahden rannalla; lääninhallituksen istuin; 900 asuk.

Mikkelin kirkonhyla sai kaupungin oikeudet w. 1838. Määrättiin

w. 1843 lääninhallituksen istuimeksi. — **Porrassalmi**, ahdas nuorensola, kaakkoon päin kaupungista; sotatappelu w. 1789. — **Otawa**, maanviljelyskoulu, — **Sakkala**, nahkatehdas, Mikkelin pitäjässä. — **Braahenlinna**, Kristiinan pitäjässä, muinan kuninkaan kartano; täällä on vielä jäännöksiä kreivi Braahen (w. 1640) alkamasta, waan kesken jääneestä linnanrakennuksesta. Tässä pitäjässä oli Saiman sotalaimaston toisella osalla olo-paikkansa; toisella taas Warlauksessa tahti Vainanlinnaassa Kuopion läänissä. — Wenäläiset kaimattivat 4 kana-waa, Kutwelentaipaleen, Käyhkän, Kufontaipaleen ja Telataipaleen, saattaaksensa wieraille wessille menemättä, kuljettaa Saiman sotalaimastonsa Lappeenrannasta Sawonlinnaan; mutta ei niistä enää ole juuri mitään hyötyä. — **Porjaskoski**, rautapruuki, — **Saapatoski**, rautapruuki ja masuuni Pietšämäellä.

Hämeessä:

Heinola, Syrängön kosken rannalla; ylä-alleiskoulu; 950 asuk.

Kaupunki on Tommolan rusthollin tiluksilla ja sai kaupungin oikeudet w. 1839. Oli Kymen läänin maaherran asunpaikkana w. 1778--1831, ja sitten (vuoteen 1843) Mikkelin läänin maaherran.

8. Hämeen lääni.

Väntisellä rajalla on Näsijärvi ja muita wesiä ja itäisellä Päijänne, jonka itäpuolella on waan vähäinen osa lääninä. Wessistä ei ole puutetta, kun, paitsi mainittuja rajawesiä, lounaisen wessikunnan itäinen päähaara ja sen lisä-wedet täällä lewiävät, juosten ihanain seutuain välissä. Pohjainen osa ja Päijänteent ranta owat täynnä korkeita ja jyrkkiä wuoria ja hietaharjuja, jotka menewät pohjaisesta etelää kohden ja joiden välissä on hietaa-aittoja ja wesiä. Eteläisessä osassa ei ole niin suuria eikä niin paljo wuoria, ja se on muuten parahin wiljelty ja wäki-rikkahin osa lääninä, josta eloa tavallisesti riittää kaupaksi. Pellawan wiljelemiseen on maanlaatu sopi-waa. Längelmäki, Orihweši ja myös Lammin pitäjä owat mainioimpia pel-lawamaita Suomessa. Karjanhoito on suuresta armosta ja muutamin paikoin ainoa rahansaaliin lähde. Laidunmaat owat hywät, mutta talwella pidetään karja ylehenensä huonossa hoidossa. Läänin eteläisessä osassa kaswaa metsissä wahtera-, saarni- ja pähkinä-puita. Metsät owat yleiseen laajat, ja syvänmaissa

asustelee karhuja, susia ja muita metsäneläviä. Hirvet yhä vähenewät; ja waikka niitä ei ole lupa ampua, taitaan niitä kuitenkin vuositellen joku tappa. Kivikunnan tawaroita ei ole paljon haettu; mutta kun Someron pitäjään rakennetuksa lasitehtaassa tarwitaan ukonkiveä, on sen lähi-tienoilla ryhdytty maan-kaiwamisiin, ja Tammelan pitäjä (warsinki Torron seudut) on hawaittu olewan, kivikunnan suhteen, rikkaimpia paikkoja Suomessa. Muutamain paikoin Lopen pitäjän ja Padasjoen järwissä ja newoissa, on hywin rautaista hölmää (rauta-multaa), josta wiime vuosina on ruwettu rautaa walmistamaan; kalkkia (huonommanpuolista) on paikottain. Pohjaisessa osassa saadaan lohkomalla tulen kestäwiä arina-kiviä uuneihin. Paikoin walmistetaan tahvoja; liuskakiven suoni kulkee, tullen Turun läänistä, tämän läänin länsipuolen läpi. Bellawan kehruu on Belkäneen ja Sahalahden pitäjissä joltinenki. Suomalaiset asukkaat ovat Hämläisiä, jotka täällä enemmän kun muualla ovat, mielenlaatunsa ja tapainsa suhteen, pysyneet entisellään, waikka 600 vuotta ovat olleet Ruotsin wallan alla. He ovat hitaat ajatuksissaan, tuike taipumattomat wieraisiin tapoihin, jonka tähden owatki maanwiljelyksessä ja käsittöissä jääneet jälkeen kansalajijistansa rantamailla. Kesä-aikana, jolloin wuodenwarat ovat kokoiltawat, ovat Suomalaiset uutterat, niin että lepo-aikaa on waan muutama hetki wuorokaudessa, mutta talwet oleskelewat liian jouten, warsinki itselliset eli loiswäki, jotka eiwät paljo huoli huomisesta ja joita walitettawasti on paljo tässäki maakunnassa. Pirtit ovat sisä-maassa tawalliset asunhuoneet, mutta jota lähemmä siwistyneempiä seutuja tulee, sitä harwemmassa on tällaisia sawuhuoneita, joista sawu menee ulos lakeisen (räppänän) ja seiniin hakattuun aukeinten kautta, ja niiden siaan tapaa asunhuoneissa tawallisia takkoja sawu-torwineen ja lasi-akkunoita, ja eläimet ovat omisssa huoneissansa, eikä samassa kun ihmiset.

Wuoria: 1) **Hämeenselänne** tulee Waasan läänistä ja kulkee pitkin Päijänteen läntistä rantaa (Sämsän, Pängelmän, Padasjoen ja Hollolan pitäjän läpi) ja yhthyt sitten Päijänteen laakson lounais lounkossa Salpausselänteeseen. — 2) **Salpausselänne** tulee kaakosta päin Uudenmaan läänistä ja juoksee länttä kohden Hollolan, Hausjärwen,

Lopen, Tammelan ja Someron pitäjän läpi Turun läänin. — 3) Siitä lähtee haara luodetta kohden (Janakkalan, Wanajan ja Hattulan pitäjän läpi) ja menee Hämeenlinnan sivu, jonka eteläpuolella sitä sanotaan Hattelmaun harjuksi. — 4) Turun läänistä (lähellä Tamperetta) tulee Hataraselänne eli Kangasalan harju, korkea ja kaitainen, ja menee Kangasalan ja Pelläneen läpi Hauhon pitäjään. — 5) Luoteisessa osassa kulkee kolikko hietaharju Orihveden ja Kuoweden läpi, katkenneena Kuoweden ja Wisuweden järvilla, ja menee Waasan läänin (Rankaanpää Virtaalla). — 6) Päijänteen eteläpuolella juoksee, Afikkalan läpi, läntinen osa Salpausselänteen pohjoisesta samansuuntaisesta haarasta, jonka Wäälksenjoki katkaisee lähellä Anianpeltoa. Korkeimmat kullulat tässä läänissä ovat **Rappuvuori** (697 j. t.) **Jämsänsä**, **Kylmäkangas** (670 j. t.) **Padasjoella**, molemmat Päijänteen ronnalla; **Rasnimäki** (621 j. t.) **Wirmalan** saarella Päijänteesä, ja **Tiirismaa** (745 j. t.) **Hollolasja**. Päijänteen korkeilta rannoilta, Hattelmaan ja Kangasalan harjuilta sekä **Warmasvuorelta** (pari penikulmaa pohjaan päin Hämeenlinnasta) ja monilta muilta paikoilta on kaunis katsella luonnon ihanuutta. — **Wesiä**: a) **Lounainen** westikunta: 1) **Kuorehvesi** (106) **Längelmäellä**, johon **Mänttä** **Keurunselästä** **Waasan** läänistä laskee, juoksee **Melasen** ja **Wilppulan** koskein kautta läntisiin rojavesiin, jotka ovat: **Sottanselkä**, **Kuowesi**, **Murole**, **Nästijärwi** (314 jalkaa korkealla), **Tamperenkoski** (61 jalk.) ja **Pyhäjärwi**; 2) **Längelmävesi** (107), 277 jalkaa korkealla, **Längelmäeltä** **Kangasalle** ja **Sahalahdelle**; saatuaan **Wäälsvyä** myöten lisäwettä **Wesijärwestä** (108) **Kangasalla**, juoksee se **Kaiwannon** kautta **Roineeseen** ja sitten **Painosalmen** kautta **Mallasweteen**, johon **Kostiönwirta** laskee **Pelläneenwedeestä**, johon **Längelmävesi** muinaan juoksi nyt **Kuivanneen Jharinkosken** kautta. 3) **Lummene** (48), 384 jalk., ja **Wesijako** (117), 350 jalk., **Padasjoella** laskevat wetensä länteenpäin **Lammin** ja **Hauhon** pitäjän läpi, josta **Ilmolanselkä**, **Kyllinkoski** ja **Penttilänsalmi** sitten juoksuttawat weden **Mallasweteen**, josta taas wesi juoksee **Upiankoskea** ja (9 jalkaa korkeata) **Wakkialoskea** **Nautunselkään**, **Sääksmäen** ja **Ukaan** pitäjän välillä. 4) **Pääjärwestä**, **Lammin** pitäjässä, ja 347 jalkaa korkeasta **Lopenjärwestä** yhtyivät wedet **Janakkolasja**, josta ne juoksawat **Wanajan** läpi, **Hämeenlinnan** ohitse, **Hattulaan**, jossa ne **Mierolan** ja **Lepaan** (**Stjernsund**) salmien kautta laskevat **Wanajaweteen** (113) eli suureen **Sääksmäenjärween**, ja sitten **Nautunselkään**. Siitä juoksee wesi, saatuaan etelästäpäin, **Ukaan** ja **Urjalan** pitäjistä, **lisäwettä**, **Kuokkalan** (9 jalkaa korkeata) koskea **Lempäälän** ja **Wesilahden** läpi (**Sorwanselkä**) **Pyhäjärween** **Birkalan** pitäjässä. 5) **Lohjan** pitäjästä **Uudenmaan** läänistä **Tammelan** (**Pyhäjärwen**) läpi juoksee **Loimijoki** **Turun** läänin. — b) Päijänteen lisäwettä on tässä läänissä: 1) läntiset lisäwedet **Jäm-**

Jänjärwi, Lummene, Westjako, josta Arrakoski lähtee, ja 2) eteläiset, Westjärwi Wääksenjokeneen. Päijänteen laakkois osasta juoksee Kalkkisen koski Afikkalassa Ruotsalaiseen, Mikkelin läänisä.

Hämeessä:

Hämeenlinna, lääninhallituksen istuin, kauniilla paikalla, lähellä wettä, Hattelmaaharjun juurella olewassa laakossa; gymnaasi, ylä-alkeskoulu; 3,100 asuk. Lähellä kaupunkia on muinain mainio Hämeen linna (Aruunlinna), nykyään oijennuslaitos miehenpuolille.

Finna, ijältänsä wanhimmaista lähin Suomessa, on Birger Saarin perustama (w. 1249). Lähelle sitä perustettiin kaupunki (wanha kaupunki) w. 1650 ja siirrettiin w. 1778 nykyiselle paikalleensa, Saaren puustellin tiluksille. — Ruutajärwi, suuri lastehdas Urjalassa. — Jokiöisten aateliskartano, werkatehdas, rautapruuki ja wäähäinen kone-paja, — Forsa, pumpulilankatehdas, — Wiksberg (Kifferä), kutoustehdas, — Mustiala, entinen kuninkaankartano, nyhjältään maanviljelysopisto, Tammelassa. — Rautakoski, rautapruuki ja öljymyly, Lopen pitäjässä. — Terwakoski, paperitehdas, Sanakkalassa. — Anianpelto, kylä ja markkinapaikka Afikkalassa, Päijänteen ja Westjärwen välissä olewalla kannaksella, Päijänteen höyrylaitwain satama. — Nystelän ja Mäkelän kylät, merkilliset nuija-sodasta (w. 1597), — Wiern, rautapruuki, — ja Myllyhoja, öljymyly, Padasjoella. — Juttala, wäähäinen werkatehdas Hauholla. — Ewo, metsäopisto. — Kosken werkatehdas, Lammin pitäjässä. — Mäkkilä, Pelkänneellä, sotatappelu w. 1713. — Koskensaari, rautapruuki, Sämsässä.

Satakunnassa:

Tampere, Messukylän pitäjässä ihanalla paikalla, jossa Näsijärwi ja Pyhäjärwi yhtywät toisiinsa; maan suurin tehdas-kaupunki (pumpuli- ja paperitehdas, karwaustehtaita, werka- ja liinategdas, konepaja, masuuni y. m.), ylä-alkeskoulu, puutarha Englantilaiisten tavoin; 5,300 asuk.

Perustettu w. 1779; sai wapa-kaupungin oikeudet 1821.

Ruuskiala, muinain kuninkaankartano, Kangasalla; oli jonkun ajan (wuodesta 1581) kuningas Erik XIV:n lesken Katarina Maunuttaren, joka kuoli siinä w. 1612. — Satanpää, Messukylässä, isomainen kartano, soweliaalla paikkaa, wastapäätä Tamperetta. Sen maalla on useat Tampereen tehtaat rakennetut. — Erkkilä, rautapruuki Messukylässä. — Laikko, Kurki-suwun perintökartano. — Kurri (Mygård), rautapruuki Kurun kappelissa Ruowedellä.

Sinta: 60 penniä.

Maantiede 1.

